

**ПРЕДЛОГ ПЛАНА УПРАВЉАЊА
СПЕЦИЈАЛНИМ РЕЗЕРВАТОМ ПРИРОДЕ „РТАЊ“
за период 2020 - 2029. године**

Новембар, 2019. године

Садржај

Редни број поглавља	Назив	Број стране
	Увод	3
1.	Приказ главних природних и створених вредности и природних ресурса СРП „Ртањ“	7
2.	Оцена стања животне средине СРП „Ртањ“	16
3.	Преглед активности, делатности и процеса који представљају факторе угрожавања СРП „Ртањ“	18
4.	Дугорочни циљеви заштите, очувања и унапређења и одрживог развоја СРП „Ртањ“	20
5.	Анализа и оцена услова за остваривање дугорочних циљева заштите, очувања и унапређења и одрживог развоја СРП „Ртањ“	25
6.	Приоритетне активности и мере на заштити, одржавању, праћењу стања и унапређењу природних и створених вредности СРП „Ртањ“	27
7.	Приоритетни задаци научноистраживачког и образовног рада	29
8.	Планиране активности на одрживом коришћењу природних вредности, развоју и уређењу СРП „Ртањ“	30
9.	Просторна идентификација планских намена и режима коришћења земљишта у СРП „Ртањ“	37
10.	Активности на промоцији вредности СРП „Ртањ“	41
11.	Студијска (истраживачка), програмска, планска и пројектна документација потребна за спровођење циљева и активности на заштити, очувању и унапређењу и одрживом развоју СРП „Ртањ“	42
12.	Сарадња са локалним становништвом и другим власницима и корисницима непокретности на подручју СРП „Ртањ“	43
13.	Динамика и субјекти реализације Плана управљања СРП „Ртањ“	44
14.	Финансијска средства и материјалне претпоставке за извршење поверених послова управљања СРП „Ртањ“	47

УВОД

Влада Републике Србије, у складу са Законом о заштити природе („Службени гласник РС“, број 36/09, 88/20, 91/10-исправка, 14/16 и 95/18-др.закон), донела је Уредбу о проглашењу Специјалног резервата природе „Ртањ“ („Службени гласник РС“, број 18/2019).

Специфичан рељеф са купастим врхом Шиљак и врло стрмим падинама, крашким рељефом са дубоким јамама и различитим облицима краса у источној Србији, стављен је под заштиту и проглашен за заштићено подручје од изузетног значаја, односно I категорије.

Специјални резерват природе „Ртањ“ (у даљем тексту СРП „Ртањ“) предложен је за заштиту ради очувања његових основних вредности, односно изузетних вредности геолошких, геоморфолошких, биолошких, историјских и естетских вредности.

Ртањ, као типично планинско станиште, представља један од најкарактеристичнијих центара биодиверзитета источне Србије. Карактерише га присуство великог броја ендемичних и реликтних врста биљака (ендемична врста ртањска метвица - *Nepeta rtanjensis*, а од лековитих врста издваја се ртањски чај - *Satureia kitaibelii*), велики број врста птица, а у фауни сисара посебно се истиче фауна слепих мишева. Водотокови подножја планине Ртањ значајни су због присуства аутохтоних врста риба (поточна пастрмка, поточна мрена, кркуша и др.), док су у Врмџанском језеру регистроване потпуно изоловане популације риба, интересантне са аспекта еволутивних промена.

Присуство великог броја представника батрахофауне, као и чињеница да се високопланинска врста, планински мрмољак - *Ichtyosaura alpestris* може пронаћи по ободу планине, недвосмислено указује да је подручје планине Ртањ веома значајно станиште, које заслужује посебну заштиту.

Специјални резерват природе „Ртањ“ је у обухвату еколошке мреже – еколошки значајног подручја „Ртањ“ (47) као Емералд подручје значајно за очување европске дивље флоре и фауне на основу Бернске конвенције, подручје од међународног и националног значаја за заштиту птица – ИВА подручје (Important Bird Areas), међународно значајно подручја за биљке ИРА (Important Plant Areas) и одабрано подручје за дневне лептире – РВА подручје (Prime butterfly Area). На заштићеном подручју се налази профил плитководног развића горње креде, врх Шиљак са падинама, карстне јаме Звечани пропаст и Јама у Јалов дел и карстно језеро Врмџанско језеро који представљају објекте геонаслеђа Србије према Инвентару објеката геонаслеђа Србије (2005, 2008).

Специјални резерват природе „Ртањ“ по међународној категоризацији IUCNa (International Union for Conservation of Nature), припада IV категорији – подручје управљања стаништем/врстама у природи.

Влада Републике Србије поверила је Јавном предузеће „Србијашуме“ Београд управљање СРП „Ртањ“. Послови непосредног управљања спроводе се преко Шумских газдинстава „Тимочке шуме“ Бољевац и „Ниш“ Ниш.

Природно добро СРП „Ртањ“, налази се у источној Србији, у југозападном делу Карпатско-балканског планинског ситета, а административно припада општинама Сокобања и Бољевац.

Површина СРП „Ртањ“ износи 4.997,17 ха, од чега је 3.013,53 ха (60,30%) у државном власништву, а 3.013,53 ха (39,70%) у приватном власништву.

Површине по зонама заштите у СРП „Ртањ“

Зона заштите	Површина у ха	%
I степен	303,76	6,08
II степен	1.780,35	35,62
III степен	2.913,06	58,30
Свега	4.997,17	100,00

Површина СРП „Ртањ“ по административним јединицама и шумским газдинствима

Редни број	Општина - ШГ	Површина у ха	%
1.	Бољевац / ШГ Бољевац	2.024,09	40,50
2.	Сокобања/ ШГ Ниш	2.973,08	59,50
	Свега	4.997,17	100,00

Правни основ за израду Плана управљања СРП „Ртањ“ за период од 2020-2029. године (у даљем тексту: План управљања) је члан 68. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ број 36/09, 88/10, 91/10-исправка, 14/16 и 95/18-др.закон) и члан 9. Уредбе о проглашењу Специјалног резервата природе „Ртањ“ („Службени гласник РС“, број 18/2019).

План је урађен у складу са:

- ✓ Законом о заштити природе („Службени гласник РС“, број 36/09, 88/10, 91/10-исправка, 14/16 и 95/18.- др.закон);
- ✓ Законом о водама („Службени гласник РС“, број 30/10, 93/12 и 101/16);
- ✓ Законом о шумама („Службени гласник РС“, број 30/10, 93/12 и 89/15 и 95/18.- др.закон);
- ✓ Законом о заштити животне средине („Службени гласник РС“, број 135/04, 36/09, 36/09.- др.закон, 72/09, 43/11, 14/16, 76/18 и 95/18.- др.закон);
- ✓ Законом о дивљачи и ловству („Службени гласник РС“, број 18/10 и 95/18. – др.закон);
- ✓ Закон о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда („Службени гласник РС“, бр. 128/14 и 95/18. – др.закон);
- ✓ Законом о заштити од пожара („Службени гласник РС“, број 111/09, 20/15, 87/18 и 87/18 –др.закон);
- ✓ Уредбом о еколошкој мрежи („Службени гласник РС“, број 102/07);
- ✓ Просторним планом Републике Србије 2010-2014-2020 („Службени гласник РС“, број 88/10);
- ✓ Регионалним просторним планом Тимочке крајине („Службени гласник РС“, број 51/11);
- ✓ Просторним планом општине Бољевац („Службени лист општине Бољевац“, број 15/3/11);

- ✓ Студијом заштите Специјалног резервата природе „Ртањ“ (Завод за заштиту природе 2013);
- ✓ Условима заштите природе за израду Плана управљања СРП „Ртањ“ за период 2020-2029. године (Завод за заштиту природе Србије, акт 03 број 019-1684/2/23.07.2019);
- ✓ Основом газдовања шумама за Газдинску јединицу „Ртањ“ (2010-2019. године) у Моравском шумском подручју (ШГ Ниш).
- ✓ Основом газдовања шумама за Газдинску јединицу „Ртањ“ (2015-2024. године) у Тимочком шумском подручју (ШГ Бољевац).
- ✓ Ловном основом за ловиште „Ртањ“ у Тимочком шумском подручју, којим газдује ШГ Бољевац, ШУ Бољевац и „Црни Тимок“ (којим газдује Ловачко удружење „Бољевац“).
- ✓ Ловним основама за ловишта у Моравском шумском подручју (ШГ Ниш) и то за ловишта: „Ртањ“ (којим газдује ШГ Ниш, ШУ Сокобања), „Моравица“ (којим газдује Ловачко удружење „Сокобања“).
- ✓ Привременим програмима газдовања шумама сопственика за општине: Сокобања и Бољевац

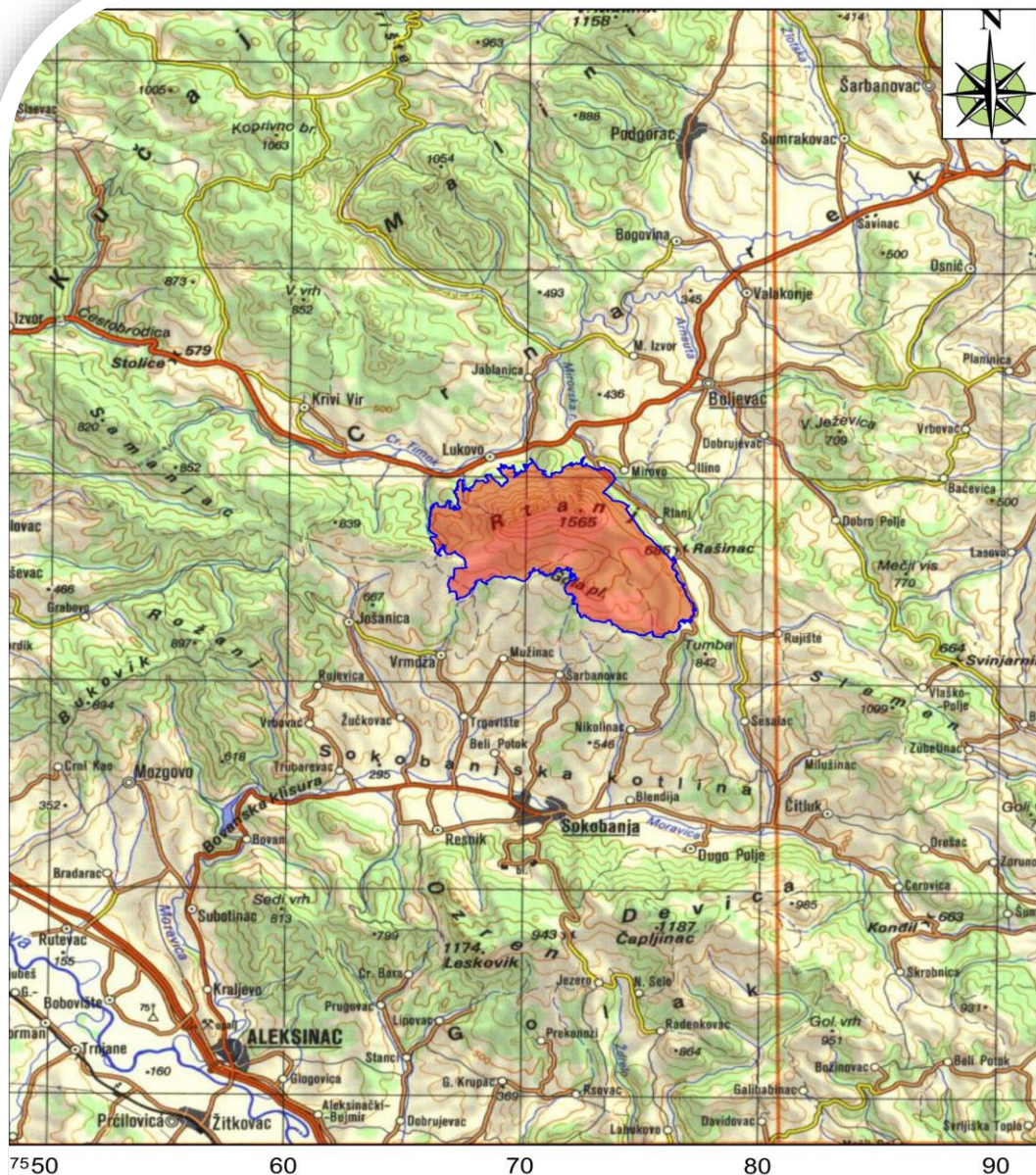
Према Закону о заштити природе план управљања заштићеним подручјем је документ којим субјекат задужен за управљање заштићеним подручјем планира: мере и активности заштите, очувања, унапређења и коришћења заштићеног подручја; смернице и приоритете за заштиту и очување природних вредности заштићеног подручја, као и развојне смернице уз уважавање потреба локалног становништва.

Управљач доноси план управљања за период од десет година, на који сагласност даје Министарство надлежно за послове заштите животне средине, по претходно прибављеним мишљењима министарстава надлежних за послове шумарства, пољопривреде, водопривреде, одбране, туризма, просвете, културе, грађевинарства, саобраћаја, инфраструктуре, рударства, енергетике и финансија.

План управљања се остварује кроз годишње програме управљања, којима се детаљно и прецизно дефинишу задаци, радови и активности, организациони и материјално-финансијски услови њиховог извршења.

Историјат заштите Ртња

У границама СРП „Ртањ“ налази се заштићено природно добро Резерват „Ртањ“, који је стављен под заштиту Завода за заштиту природе и научно проучавање природних реткости НР Србије, Решењем број 01-468/16.09.1959. године.

легида :

Специјални резерват природе "Ртањ"

Извор података :

Топографска карта 1 : 300 000, лист Ниш , 1989. год.

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ

1. ПРИКАЗ ГЛАВНИХ ПРИРОДНИХ И СТВОРЕНИХ ВРЕДНОСТИ И ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

1.1. Главне природне вредности

1.1.1. Геолошке одлике

Геолошке одлике СРП „Ртањ“ у ширем смислу односе се на планину Ртањ и околне унутрашње котлинске басене (кривовирски, боговинско-сумраковачки и сокобањски басен), док непосредни простор заштите обухвата тектонски хорст Ртња, као најмаркантнију морфолошку целину, са делом Голе планине и површи јужне падине Ртња према Констадиновици. Издвојени простор планине Ртањ и котлинских басена у целини припада геотектонској јединици Карпато-балканида источне Србије. Одликује се врло сложеном геолошком грађом, са стенама различите старости из појединих периода палеозоика, мезозоика и кенозоика.

Ртањ, као планинска морфолошка целина хорстове грађе, издваја се у оквиру Кучајско-сврљишке навлаке, односно Карпатског шаријажа или Карпатikuma, као геотектонска јединица нижег реда у оквиру Карпато-балканида источне Србије.

Хорст Ртња је основна и маркантна морфолошка целина, која даје основни печат целом заштићеном простору.

1.1.2. Геоморфолошке одлике

Морфоструктурни рељеф СРП „Ртањ“ одликује се посебном импозантношћу, у оквиру кога се издваја високи планински гребен Кусак-Големи врх (1405 m), са кречњачком пирамидом Шиљком (1570 m), која је највиши врх планине Ртањ. У односу на околне котлине и ниске планине, ова морфоструктура се издваја својом индивидуалношћу и оштрином облика, тако да се Ртањ може видети из већег дела Србије. С друге стране, са врха Шиљка, током ведрих дана, види се део Србије на северу све до Саве и Дунава, на југозападу до Копаоника, на југу до Суве планине и на истоку до Старе планине.

Између високих планинских целина Кусак-Големи врх и Шиљка је планински превој Пресло. Западно од Кусака (1309 m), преко преседлине Луковица, висина ове планине нагло опада и наставља се огранком Скока (791 m) и Вучје главе (839 m), до скрашћене површи Рагудине, која се морфолошки везује за Честобродицу.

На југоистоку, од врха Шиљка и одсека на површи Баба (1083 m), раније је издвојен систем узвишења топонима Правац (Ј. Цвијић, 1913), кога осим кречњачког одсека Бабе, чини и Рујишки камен (904 m), Костадиновица (853 m) и Тумба, односно Јалов дел (842 m). Овако издвојен систем планинских целина има дужину преко 30 километара.

Јужна падина Ртња је сложена, са изолованим морфолошким целинама Лисац (1061 m) и Гола планина (1113 m), између којих је извесна ерозивна удолина Вртаче или Паклеш. Посебном импозантношћу и стрмином издваја се северна падина Ртња, у пределу Кусака, Големог врха, Пресла и Шиљка. Овде се Ртањ, у виду импозантног зида, издиже из долине Црног Тимока, односно Црноречког басена.

Најимпресивнији структурно-ерозивни елемент рељефа је врх Шиљак, који је морфолошки симбол ове планине. У целини, овај пирамидални, односно конусни планински врх, изграђен је од једног масивног кречњака, од кога су изграђени и малчи назубљени гребени према Правцу и седлу Пресло. Сам врх Шиљка је заравњен, пречника око 20 метара, са остацима срушене камене капелице.

На Ртњу је, у досадашњим истраживањима, рекогносцирано или делимично истражено 14 спелеолошких објеката, односно 10 објеката су јаме, 2 објекта одговарају јамско-пећинском типу и само 2 објекта су пећине. Највећи број спелеолошких објеката је концентрисан на положитијој јужној падини планине Ртањ.

Спелеолошки објекти, систематизовани према дубини и другим морфогенетским обележјима, су:

- ✓ **Јама у Јалов делу**, налази се у скрашћеној удолини јужно од Костадиновице (853 m), са дужином истражених канала 283 m и дужином од 166 m.
- ✓ **Звечани пропаст**, налази се јужно од површи Баба (1083 m), ближе источном кречњачком одсеку правца, између Поречког врха и Рујишког камена (904 m). Јама има два улаза, састоји се од једног вертикалног јамског канала, дубине 108 m.
- ✓ **Томина пропаст**, налази се на југоисточној падини Големе планине (1113 m), у врху једне суве долине-падине, дубине је 64 m.
- ✓ **Ртањска (Муженичка) леденица**, налази се подно удолине између Лисца и Големе планине, у њеном северном делу, у оквиру обода удолине Паклеш (Вртаче), дужине канала су 60 m, а дубина јаме је 40 m. То је статичка леденица, што подразумева перманентно задржавање хладног ваздуха у овом објекту. Ртањска леденица је најпознатији спелеолошки објекат на планини Ртањ.
- ✓ **Јама Мала Порица**, налази се у пределу Поречког врха (923 m), дубине око 30 метара и недовољно је истражена.
- ✓ **Јама на Баби**, налази се на површи Баба, непосредно у подножју јужне падине Шиљка, дубине 27 m.
- ✓ **Голема Порица**, сложени објекат јамско пећинског система, налази се у пределу Поречког врха, дубине око 20 m.
- ✓ **Јелењи пропаст**, јама која се налази северно од Костадиновице, дубине 17 метара.
- ✓ **Јама Мاستице**, налази се у пределу Јаловог дела, недовољно истражена и дубине 12 метара.
- ✓ **Јама код Шиљка**, налази се источно, непосредно код врха Шиљка и то је крашка ерозиона шупљина, дубине око 5 метара.
- ✓ **Јама у долини Сланог потока**, налази се у северном подножју Ртња, неколико метара од регионалног пута Параћин-Зајечар. Јама представља крашку каверну отворену по вертикалном правцу, висине 5 метара.
- ✓ **Пећина у Голему ливаду**, неистражена, дужина улазног вертикалног канала око 6 метара и пећинског канала од 35 метара.
- ✓ **Пећина Суво врело**, налази се у нивоу алувијалне равни Паклешког потока, северно од села Врмце, представља активну врелску пећину.
- ✓ **Ртањска минијатура (Девојачка пећина)**, налази се на десној долиној страни потока Рашинац подно Девојачког брда, око 1,5 km удаљена од некадашњег рударског насеља Ртањ.

1.1.3. Хидрогеолошке одлике

Према хидрогеолошким карактеристикама, односно по хидрогеолошкој рејонизацији, СРП „Ртањ“ налази се на подручју Карпато-балканида, а на основу литолошког састава, структурног склопа и структурног типа порозности, издваја се неколико комплекса стенских маса: комплекс палеозојских стена, комплекс карбонатних мезозојских седимената и седимената неогена.

У површинским деловима комплекса палеозојских стена јављају се извори мале издашности, односно извор на Широкој падини, Водени поток и Мартинов поток.

Највећи део СРП „Ртањ“ лежи на подлози од мезозојских карбонатних седимената, са развијеним карстним типом издани који се прихрањује на рачун падавина. Издан се празни преко бројних гравитационих извора и врела, од којих се посебно издвајају: Врмцанско врело у селу Врмца, Мирско врело у селу Мирово, Луковско врело у селу Лукову, врело Мрљиш и Илинско врело.

Јужни делови Ртња захватају мале партије северних делова сокобањског неогеног басена. Такође на ширем подручју јужног обода Ртња постоје појаве минералних и термоминералних вода. У Сокобањи и у селу Јошаница постоји неколико таквих извора. Такође, поред природних извора, на обе локације изведени су и вештачки захватани објекти-бушотине и бунари. На оба локалитета се ове воде користе у балнеотерапеутске сврхе и формирана су бањска лечилишта, где Сокобања спада у ред најпознатијих и најпосећенијих бања у Србији.

1.1.4. Климатске одлике

Анализа температуре ваздуха је извршена на основу података са метеоролошких станица које се налазе у ширем окружењу Ртња (у Зајечару, Књажевци и Ћуприји). С обзиром да се наведене станице налазе у низијском делу, а да на самом Ртњу не постоји климатолошка станица, за израчунавање температуре ваздуха на већим висинама је искоришћен термички градијент. Према прихваћеној средњој вредности термичког градијента (на висинама изнад 1000 м.н.в.) од 0,55°C/100 m, на Ртњу, на висинама изнад 1000 м.н.в., средња годишња температура ваздуха је испод 7,0°C, на теренима до 1200 м.н.в. испод 6,0°C, док је на висинама изнад овог појаса температура ваздуха између 4,1° - 6,0°C.

За анализу падавина коришћени су подаци са десет станица у околини СРП „Ртањ“ (Бољевац, Читлук, Ћуприја, Криви Вир, Мозгово, Параћин, Ражањ, Рујиште, Сокобања и Витошевац). Виши делови Ртња примају између 801-900 mm падавина. Плувиометријски режим припада подунавској варијанти континенталног режима, у чијем се годишњем ходу падавина издвајају два максимума и два минимума. Примарни максимум падавина је у мају, односно јуну, а секундарни у новембру, односно децембру. Примарни минимум падавина је или крајем лета или почетком јесени, а секундарни у децембру.

Најзаступљенији ветрови на подручју Ртња су кошава и етезија. У непосредној околини Ртња (у његовом подножју), тј. у долинама река Моравице и Црног Тимока, доминантно струјање ветра предиспонирано је правцем пружања долина поменутих река.

1.1.5. Предеоне одлике

Ртањ спада у ред високих планина источне Србије, а уздиже се између Сокобањске и Црноречке котлине које представљају вододелнице Моравског и Црноречког слива.

Географски положај, геолошке, геоморфолошке, климатске и друге природне карактеристике, учиниле су ову планину једним од биолошки, а посебно флористички и фитогеографски, најинтересантнијих подручја Србије.

Планина се одликује доминантном кречњачком геолошком подлогом и изразито истакнутим рељефом, са изузетним геоморфолошким, биолошким, историјским и естетским вредностима. Ова планина се одликује врло сложенем грађом, са стенама различите старости из периода палеозоика, мезозоика и кенозоика, које остварује знатан утицај на састав биљног и животињског света и њихов распоред. Посебну вредност представља специфичан рељеф са купастим врхом Шиљак и врло стрмим падинама, крашким рељефом са дубоким јамама.

Шире подручје у којем је смештена планина Ртањ одликује типична умерено-континентална клима. Међутим, она је на већем делу простора представљена ариднијим умиреноконтиненталним подтипом. Планина Ртањ и сокобањска котлина, спадају у најконтиненталнија подручја у Србији. Клима овог подручја има прелазни карактер између, пре свега степске и знатно мање осетне медитеранске климе. У вишим пределима клима Ртња има карактер модификоване планинске (због веће надморске висине). Хладан период године на Ртњу је ипак блажи (пре свега у погледу температуре), што омогућава опстанак и развој субмедитеранских врста поред веома заступљених понтских (степских) врста.

Северне падине и широко јужно побрђе планине одликује релативно добро развијена шумска вегетација. Шумске заједнице које су развијене у стеновитим амфитеатрима северно експонираних падина, између осталог, испољавају и изванредан реликтни карактер. Развијају се на заклоњеним стаништима, а карактеришу се присуством реликтних врста које у појединим заједницама имају улогу едификатора. Испод највећег врха планине (Шиљак), у правцу врха Пресло (1405 m) развијена је интересантна, мешовита шумска заједница јеле и букве.

Ртањ је део Карпатско–балканског планинског система, док административно припада општинама Сокобања и Бољевац. Простире се у атарима пет сеоских насеља општине Бољевац: Луково, Илино, Мирово, Рујиште и Ртањ; као и четири села општине Сокобања: Јошаница, Врмца, Мужинац и Шарбановац.

Планини Ртањ се може прићи са магистралног пута Параћин – Зајечар, или из Сокобање путем ка Бољевцу. Од Ниша је Ртањ удаљен 77 km, од Београда 167 km, а од Параћина и Зајечара по 48 km.

Историја овог простора у највећој мери је била условљена и везана његовим географским положајем. Овде се укрштало више путних праваца који су повезивали данашњу источну и западну, те северну и јужну Европу. Таква географска, културна и цивилизацијска раскрсница одређивала је, током векова, судбину простора планине Ртањ и њене околине.

Писани подаци бележе да се на овом подручју, током дугог периода, смењивало више различитих народа, о чему говоре локалитети са траговима људских станишта, као и предмети, камене алатке, који се са сигурношћу могу сместити чак у период неолита. Један од њих је локалитет Трапови на Ртњу, где је пронађено праисторијско насеље са бронзаним и гвозденим инвентаром (фибуле, гривне, привесци и др.). Такође, у атару села Рујиште, локалитет Баре, пронађена је богата остава, која је садржавала 49 бронзаних и гвоздених предмета. У њој су, махом, нађени украсни предмети - наочарасте копче (фибуле), наруквице, огрлице, као и делови коњске опреме и секире.

Многи истраживачи сматрају да је за богатство овог простора наведеним налазима најзаслужније рударење. Томе у прилог, за сада, говоре само гомиле шљаке и јаловине крај старих јама, рударске алатке нађене у близини рудних жица и бројне друге алатке и предмети од метала. Писани подаци бележе да је прво племе, чије је име остало забележено у историји овог простора, било Трибали, ратоборно, трачко племе, највеће и најмоћније племе у средњем делу Балканског полуострва. После Трибала, овде стижу Келти, за којима овај простор запоседају Мези. После Меза, 72. године пре нове ере, на простор данашњег западног Балкана продиру Римљани, чиме је отпочео период писане историје. Међутим, тек после 29. године п.н.е. овај простор је у целини окупиран римским легијама и од тада је његова судбина везана за историју римске провинције Горње Мезије, која се простирала од данашњег Скопља до Дунава и од Пештера до Тимока. Највероватније да је у време Римског царства овај простор доживео и свој највећи и најбржи развој. Римљани граде густу мрежу путева, поред којих су, ради боље организације и безбедности путовања, градили читав низ утврђења и путних постаја, док су у запосетим домородачким насељима и у њиховој близини, нарочито у онима на стратешким местима и уз путеве, оснивали своје војне логоре – каструме. Вероватно да су, са отварањем бројних рудника и раду на преради руда у овом крају, Римљани започели изградњу више одбрамбених објеката - кастела и већих утврђења, као и путева. Остаци „латинских градова” и римских путева утврђени су на скоро читавој територији око планине Ртањ.

Долином Црног Тимока, која са северне стране тангира планину Ртањ, у то време је водила значајна саобраћајница, која је повезивала друга два важна пута: *моравски*, на правцу Singidunum (данашњи Београд) - Viminacium (данашњи Костолац) - Naissus (данашњи Ниш), са огранцима према Serdici (данашња Софија), односно према Егејском и Јадранском мору, и *тимочки*, који је водио од Naissus-а и Romuliane (код данашњег Зајечара) и даље до Dorticuma (код данашњег Прахова).

Значајна раскрсница овог римског пута је код данашњег села Лукова у подножју Ртња, која је била „распутница” више путева и то:

- ✓ Луково - Јошаница - Јовановац и даље (веза са долином Западне Мораве);
- ✓ Луково - Врмца - Нерића Хан - Ражањ (веза са Јужном Моравом и Топлицом);
- ✓ Луково - Врмца - Сокобања - Озрен - Ниш (веза са Понишављем) и други путеви.

Интересантно је да данашњи путеви само на неким местима одступају од траса некадашњих римских саобраћајница. На главном Римском путу долином Црног Тимока, почев од Кривога Вира према Зајечару, постоје остаци многих римских утврда и то: Црвени камен, непосредно изнад Лукова, затим на десној обали реке Мишовштице, код села Мирова, на брду Градиште између Илина и Рујишта, као и на другим локацијама.

Након Римљана, временом, на ово подручје продиру многи народи, између осталих и Готи, Илири, те Словени. Сви ови народи, сваки у своје време, углавном су, у великој мери, уништавали градове и утврђења народа који су пре њих насељавали ово подручје, а материјал од истих користили су за подизање својих насеља. Најзначајнији утицај на ове просторе оставили су, наравно, Словени, који половином VI века, у време Јустинијанове владавине Византијским царством, први пут продиру у област данашње источне Србије.

У међувремену, многи народи, Угри, Византинци и други, настојали су да преотму ове просторе Словенима. То је једино пошло за руком Турцима, који на ове просторе продиру 1428. године и њиме владају 450. година, све до 1878. године. Турци уништавају словенска насеља и градове и подижу своје паланке, утврђења, варошице, друмске станице и касабе. У то време, словенска духовна и интелектуална елита се из градова повлачи у села, у којима налази извесну заштиту, те из тих мањих и скровитих средина започиње борбу за очување културног и националног идентитета словенско - српског народа.

Миран развој села овог краја одвијао се до првог светског рата, до када су извори рудних сировина, дрвне грађе, као и пољопривреда, нарочито сточарство, те производња креча, били солидна основа за развој привреде.

У периоду окупације у Другом светском рату, између 1941. и 1944. године, долази до стагнације у развоју свих привредних грана на овом простору. Осетно се смањује и уништава сточни фонд, празне се трговачки дућани, занатске радње, становништво нема довољно хране, што директно утиче на прву већу миграцију становништва. Становништво из села мигрира у градове, а доношење аграрних реформи, након другог светског рата, припомогло је наставку овог процеса, што данас за резултат има одумирање српског села.

1.1.6. Биљни и животињски свет

Сложена геолошка грађа и различити геоморфолошки облици Ртња одразили су се на формирање тла и развој флоре и вегетације изразите оригиналности, а посебно на шумску вегетацију.

Најнепреступачније падине, испод самог врха Ртња, обрастају буково-јелове шуме које представљају ретку појаву у овом делу Србије. На највећем делу подножја планине Ртањ и на отвореним стаништима развијају се термофилне шуме и шибљаци храстовог појаса. На заклоњеним влажнијим падинама развијене су мезофилније букове, па чак буково-јелове шуме, које се јављају на већим надморским висинама.

Васкуларна флора Србије броји 3662 таксона у рангу врста и подврста, а од тога је, према прелиминарним истраживањима, у флори Ртња заступљено готово 18%, односно 644 таксона. Претпоставља се да број врста и подврста на подручју Специјалног резервата природе „Ртањ“ није коначан и да се може повећати за 150 - 200, што говори о значају овог релативно малог простора у Србији.

Пашњачке фитоценозе велике флористичке разноврсности, са присуством ендемичних и реликтних врста, представљају један од најкарактеристичнијих центара диверзитета источне Србије.

Ртањ је станиште врста које се сматрају строго заштићеним врстама у флори Србије. Правилником о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, број 5/2010 и 47/2011) на Ртњу, налазе се врсте:

- ✓ *Ramonda serbica* Pančić (спска рамонда),
- ✓ *Nepeta rtanjsensis* Diklić & Milojević (ртањска метвица),
- ✓ *Orchis coriophora* L. (каћунак смрдљиви),
- ✓ *Orchis militaris* L. (каћун),
- ✓ *Paeonia mascula* (L.) Miller (мушки божур),
- ✓ *Clematis alpina* (L.) Miller (алпска павит),
- ✓ *Pulsatilla montana* (Hoppe) Reichenb (планинска саса),
- ✓ *Gentiana acaulis* L. (велемун, кохова линцура).

Наведене врсте заштићене су као строго заштићене врсте, а *Lilium martagon* (шумски љиљан), *Orchis simia* Lam. (каћунак мали) и *Prunus tenella* Batsch (степски бадем) су заштићене врсте.

Само на Ртњу расте изузетно ретка и ендемична врста ртањска метвица - *Nepeta rtanjsensis*. Од лековитих врста издваја се и ртањски чај - *Satureia kitaibelii*.

Ртањ, као типично планинско станиште, карактерише и присуство великог броја врста птица. За сада је евидентирано 89 врста, што сигурно није коначан број. Готово половина евидентираних врста (45%) заштићене су као строго заштићене врсте, према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, број 5/2010 и 47/2011), док су 93% (83 врсте) гнездарице.

У фауни сисара планине Ртањ посебно се истиче фауна слепих мишева, са регистрованих 20 врста, што чини 2/3 укупног броја регистрованих врста слепих мишева у Србији. Иако су, националним законодавством, све врсте љиљака заштићене као строго заштићене врсте, значај планине Ртањ огледа се и у присуству три врсте слепих мишева: велики, мали и јужни потковичар, који су на листи глобално угрожених врста.

Водотокови подножја планине Ртањ значајни су због присуства аутохтоних врста риба (поточна пастрмка, поточна мрена, круша и др), док су у Врмџанском језеру регистроване потпуно изоловане популације риба, интересантне са аспекта еволутивних промена.

Присуство великог броја представника батрахофауне, као и чињеница да се високопланинска врста - планински мрмољак (*Ichtiosaura alpestris*), може пронаћи по ободу планине, недвосмислено указује да је подручје планине Ртањ значајно станиште водоземаца и гмизаваца. Истовремено, степска станишта Ртња представљају нови локалитет у распрострањењу строго заштићене врсте кратконог гуштера (*Ablepharus kitaibelii*) на територији Србије.

1.2. Главне створене вредности

На подручју СРП „Ртањ“ налазе се многобројни истражени археолошки и сакарлни објекти, објекти народног градитељства, стари рударски копови, објекти споменичког карактера, као и други вредни објекти, као репрезенти стваралаштва свога доба, поред

несумњивог историјског значаја, имају посебне архитектонске вредности. Ради се о јединственој архитектури којом је обликован овај предео, без претераног нарушавања природног склада.

Културно-историјско наслеђе чине:

1. Манастир Лапушња, са црквом Светог Николе, код села Лукова, општина Бољевац, заштићен 1948. године, као културно добро од великог значаја. Овај сакрални објекат налази се на обронцима планине Ртањ, испод брда „Вучја Глава“, подигао га је војвода Јован Радул, господар влашких земаља и велики жупан Гергина у периоду 1500-1501. године.
2. Црква Светог Арханђела Гаврила „Лозица“, са спомеником палим ратницима у ратовима од 1912. до 1918. године (подигнут 1924. године) и додатним елементима црквене порте: звонара и сабрашица – место са столом, клупама и надстрешницом (ту се народ и данас окупља за време празника и поводом светковина), код села Криви Вир, општина Бољевац, заштићена 1980. године, као културно добро.
3. Црква Свете Богородице, са звонаром у селу Луково, подигнута 1895. године.
4. Црква посвећена Видовдану у селу Рујиште, подигнута је 90-их година XX века.
5. Црква Свете Тројице, са звонаром у селу Врмца, саграђена 1818. године, а дозиђивана 1892. године.
6. Капела - видиковац на Ртњу. Некадашњу капелу на врху планине, на 1570 м.н.в., подигла је Грета Минх, уз помоћ рудара, у помен свом супругу Јулијусу Минху, 1934. године. Према историјским подацима, капела је завршена 22.05.1936. године, а на њој су осим рудара, радили и становници околних села, који су магарцима преносили воду, песак и камен потребан за њено зидање. Капела је деценијама одолевала зубу времена и шибану оштрих ветрова, да би вандала, у потрази за златом, минирали и порушили је средином 90-их година XX века. Сада се на врху Ртња налазе само остаци источног зида капеле.
7. Средњевековно утврђење Врмца, општина Сокобања, заштићено 1976. године. На каменитом узвишењу, под називом Градац, налазе се рушевине утврђења, које је највероватније изграђено у раздобљу између XIII и XIV века. Утврђени град Врмца страдао је 1413 године, када је самозвани султан Муса, ратујући са својим братом султаном Мехмедом, упао на територију деспота Стевана Лазаревића и освојио и опустошио Врмцу и Сокоград. Остаци града нису добро очувани.
8. Објекти народног градитељства: насеља са старим кућама моравског типа и економским објектима (плевња, амбар, кош, кочина, штала).
9. Објекти јавног карактера: механе, сеоске воденице, чесме, школе, железничке станице, привредни капацитети за експлоатацију руде. Најзаслужнији за отварање рудника на планини Ртањ је породица Минх, односно Јулијус Минх, који је, почетком XX века, постао власник рудника поља у околини Ртња. Прво окно на

овој планини отворено је 1902. године. Породица Минх је много улагала и у изградњу инфраструктуре у склопу рудника, односно изгрђени су: жичара дужине 5 km, планинска железничка пруга дужине 1,5 km, по којој су се кретали вагонети с угљем, парна електрична централа, сепарација угља, разне радионице при руднику, удобни станови за раднике рудника и њихове породице, организована је приватна школа, формирана је амбуланта, отворена је продавница животних намирница и биоскоп, у оквиру Соколског дома, који је у то време био реткост и у већим градовима. Због почетка Првог светског рата (1914. године), експлоатација угља на Ртању је прекинута. По освајању рудника од стране Немаца, породица Минх напушта Србију. Немци су три године експлоатисали рудник, а са повлачењем из Србије демолирали су машине, а угљенокоп запалили и поплавили. После ослобођења Србије, 1918. године, породица Минх се враћа у Србију, односно на Ртањ. Тада је рудник поново оспособљен за рад и тиме почиње интензивна експлоатација каменог угља, а самим тим и развој овог краја, све до почетка Другог светског рата.

По завршетку Другог светског рата, рудник на Ртању је поново почео са радом, али само до 1967. године, када је поново затворен. Тврдило се да је до престанка рада рудника морало доћи, услед високе цене коштања угља и електричне енергије.

10. Споменици НОБ-а. У селима на падинама Ртања народ је, у знак захвалности и сећања на своје најбоље синове пале у прошлим ратовима, подизао одговарајућа спомен обележја. Споменици, као неми сведоци бурних времена која су задесила ове просторе, подигнути су у селу Мужинац, Ртањ и Врмца.
11. Археолошка налазишта: локалитет Трапови (где је пронађено праисторијско насеље са бронзаним и гвозденим инвентаром) и локалитет Баре у селу Рујиште (где је пронађена богата остава, која садржи 49 бронзаних и гвоздених предмета).

2. ОЦЕНА СТАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Планина Ртањ, својим положајем и специфичним обликом – препознатљивим купастим врхом Шиљак, доминира широм, а посебно ближом околином. Привлачи пажњу околног становништва (кроз векове) и путника намерника све до данас. Управо тај специфичан и истакнути положај, са изузетним геоморфолошким и биолошким вредностима привлачи велики број људи, планинара, пешака, бајкера, алпиниста, истраживача, берача, копача итд.

Ртањ се простире у атарима девет села и два општинска места: Луково, Мирово, Илино, насеље Ртањ, Рујиште, Шарбановац, Мужинац, Врмца и Јошаница и општина Бољевац и општина Сокобања. Село Јошаница, је прво на путу из правца Алексинца, обилује термоминералним изворима воде, па је поред Сокобање и она позната (нешто мање) као бањско лечилиште. Остала насеља су типична планинска села.

Простор планине Ртањ, а тиме и заштићено природно добро под сталним је антропогеним утицајем. Јужна страна планине обилује природним пашњацима, па је и сточарство интензивније. У подножју и у југоисточном делу планине (Костадиновица), нешто је интензивнија ратарска производња. Употреба пестицида, вештачког и стајског ђубрива, као и других хемијских средстава, у овим деловима планине имају појачан утицај. Такође, јужне падине на простору заштићеног природног добра, под притиском су интензивног брања лековитог биља, посебно врсте ртањски чај, а у новије време, додуше спорадично и строго заштићене врсте ртањске метвице - *Nepeta rtanjensis*.

Као негативни притисци и утицаји на природно добро, изражени су радови на отварању мањих и већих каменолома. Овај процес је посебно запажен изван заштићеног природног добра. Локално становништво, камен набавља у близини својих села, а ови каменоломи се простиру и у границама заштите. Северна страна планине је скоро вертикална, обрасла је густом буковом шумом. У подножју североисточног дела планине су остаци напуштеног каменолома и јаловиште.

Јаловиште старих копова рудника, није уклоњено, објекти рударских постројења у великој мери пропадају, или су се претворила у рушевине. Својим присуством поред штетног дејства на природу и околину, нарушавају и естетику целокупног простора.

Насеље Ртањ, некадашње рударско место, данас је потпуно оронуло, напуштено. У месту постоји туристички објекат, очуване зграде школе и обданишта, неколико зграда бивше управе рудника (зграда власника и управе). У северном делу насеља Ртањ, на изласку путем ка Бољевцу, налазе се бетонски остаци обале некадашњег вештачког језера. Некада су се по овом језеру организовала разна такмичења (пливачка, ватерполо и др.), а током летњих месеци вожње чамцима и рекреација локалног становништва.

У централном делу насеља Ртањ, смештена је парк шума, са остацима шеталишта, розаријумом, клупама и украсним мостовима. Ова заоставштина, као и срушена црквица на врху планине Ртањ, представљају потенцијалну основу за развој туризма овог дела планине Ртањ.

На истраженом простору утврђено је постојање великог броја сакралних објеката, објеката народне архитектуре и других објеката споменичког карактера.

Стање животне средине на простору Специјалног резервата природе „Ртањ“ је задовољавајуће, али циљ предвиђене заштите је унапређење овог простора, као и очување природних и културних вредности овог краја.

Поштовање важеће законске регулативе и постојеће просторно–планске пројектне документације, решења су за заустављање свих негативних појава и Управљач ће настојати да то и реализује.

Одрживи развој значи напредак заједнице у оквиру неког простора, водећи рачуна о потребама будућег времена и будућих генерација. Рационалним и дугорочно планираним потезима, чувају се основне вредности за будуће генерације.

3. ПРЕГЛЕД АКТИВНОСТИ, ДЕЛАТНОСТИ И ПРОЦЕСА КОЈИ ПРЕДСТАВЉАЈУ ФАКТОРЕ УГРОЖАВАЊА

Активности, делатности и процеси који могу представљати факторе угрожавања СРП „Ртањ“, непосредно су везани за природне и створене вредности, односно њихову заштиту, коришћење и одрживи развој.

Корисници и власници природних и створених вредности на подручју СРП „Ртањ“, као и посетиоци могу бити фактор угрожавања, ако у свом раду и деловању не поштују прописане режиме заштите, мере забране и коришћења. Заштита природе и животне средине мора бити интегрална на подручју СРП „Ртањ“.

Активности, делатности и процеси који могу представљати проблем угрожавања СРП „Ртањ“ су :

- ✓ **Отварање површинских копова**, може довести до уништавања околног рељефа, објеката геонаслеђа и вегетације, као и изазивање ерозије. Тренутно нема активних копова, али при отварању нових копова претходно би морали да се обезбеде услови заштите природе и израда процене утицаја на животне средину.
- ✓ **Изградња нових путева**, односно изградњом путева мења се морфологија предела и пресецају миграторни коридори животиња. Планирана изградња путева мора бити у складу са пројектима, односно дефинисаним режимима заштите и условима заштите природе.
- ✓ **Изградња објеката различитих намена**, односно непланским и нелегалним ширењем викенд насеља и других стамбених објеката, уништавају се и загађују станишта многих врста. За заштићено подручје иницираће се доношење Просторног плана подручја посебне намене, као и усклађивање постојеће просторно планске документације са прописаним режимима заштите, а све у циљу дефинисања локалитета где се може вршити изградња објеката.
- ✓ **Формирање јаловишта**, у границама природног добра налазе се две купе јаловине које, поред негативног естетског, имају и негативни утицај на животну заједницу у непосредној околини. Управљач ће, у сарадњи са надлежним институцијама, радити на санацији јаловине.
- ✓ **Војни полигон**, односно вежбе гађања на овим просторима директно су биле узрок честим појавама пожара на јужној, али и на северној страни планине. Изазивањем пожара, али и другим активностима, директно је било угрожено станиште, али и представници многих ретких врста флоре и фауне. На предлог Завода за заштиту природе војни полигон је дислоциран и овај фактор угрожавања је отклоњен. Управљач ће вршити сталну контролу у циљу спречавања поновног успостављања војног полигона.
- ✓ **Неконтролисано сакупљање лековитог биља, кретање ловаца, сточара и туриста**, односно брањем лековитог биља и сталним присуством људи у репродуктивном периоду, угрожавају се врсте птица које се гнезде у ниској вегетацији: планинска трептаљка, степска трептаљка, ушата шева и др. С обзиром да је подручје СРП „Ртањ“ познато по многим врстама лекобиља и присуству великог броја сакупљача лекобиља, управљач ће, преко своје чуварске службе, вршити

строгу контролу поштовања услова заштите природе за сакупљање лекобиља и контролу сакупљања и откупа лекобиља у смислу поштовања прописаних односно дозвољених количина за сакупљање/откуп.

- ✓ **Бесправна сеча стабала и сеча старих примерака стабала**, односно бесправна еча може довести до нестајања појединих дрвенастих врста; смањења бројности слепих мишева који су регулатори бројности инсеката, што има за последицу нарушавање ланаца исхране; уништавање природних екосистема и смањење станишта бројних врста (посебно у приватним шумама), ремећење многих природних процеса (ремећење ланаца исхране, кружење материја у природи, испирање земљишта и др.), појава ерозије и др. Управљач ће вршити контролу: свих корисника СРП „Ртањ“, реализацију донетих планских докумената из области шумарства и поштовање прописаних режима заштите од стране свих корисника и посетилаца СРП „Ртањ“.
- ✓ **Криволов**, један од највећих проблема опстанка дивљачи и многих карниворних врста је криволов. Криволов може угрозити природну равнотежу и довести до истребљења појединих врста - са једне стране, као и неконтролисаног повећања других врста, односно до ремећења ланаца исхране. Управљач ће вршити контролу: свих корисника СРП „Ртањ“, односно реализацију планских докумената из области ловства и поштовање прописаних режима заштите од стране свих корисника и посетилаца СРП „Ртањ“.
- ✓ **Унос алохтоних врста**, односно намерним или случајним уношењем алохтоних (страних) и инвазивних врста, могуће је уништавање и потискивање аутохтоних (домаћих) врста. На подручју СРП „Ртањ“ забрањено је уношење инвазивних и алохтоних врста и тим вези управљач ће вршити стални надзор и предузимаће одговарајуће мере према починиоцима прекршаја.
- ✓ **Неконтролисано одлагање смећа и нерешена канализациона мрежа**, као потенцијални фактори угрожавања могу се означити комуналне отпадне воде сеоских насеља, употреба вештачких ђубрива и пестицида у ратарству, акцидентална изливања токсичних материја у земљиште и површинске воде.
- ✓ **Урушавање и уништавање културног наслеђа**, вредно архитектонско и споменичко наслеђе овога краја полако се губи, због небриге и неодговорности надлежних институција и незаинтересованости локалне заједнице. Нестанак истражених објеката, као сведока бурне прошлости ових крајева, представљао би велики губитак. Због свега наведеног, Управљач ће настојати да кроз разне програме и пројекте, а у сарадњи са надлежним институцијама, покрене поступак конзервације и очувања постојећег споменичког и културног наслеђа.

Ризици угрожавања СРП „Ртањ“:

- ✓ непоступање у складу (или не доношење) са просторно планском документацијом, шумским и ловним основама, планским документима из области рибарства, водним основама и другим пројектима и програмима, донетим у складу са законским прописима;
- ✓ непоступање у складу са одредбама Закона о заштити природе које се односе на обавезу: прибављања услова заштите природе, обезбеђења одговарајућих сагласности и дозвола за извођење разних активности и делатности на подручју СРП „Ртањ“;
- ✓ непоступање у складу са одредбама Уредбе о проглашењу СРП „Ртањ“;
- ✓ непоступање у складу са одредбама Правилника о унутрашњем реду и чуварској служби СРП „Ртањ“;
- ✓ неустављавање јединственог система управљања отпадом на подручју СРП „Ртањ“;

4. ДУГОРОЧНИ ЦИЉЕВИ ЗАШТИТЕ, ОЧУВАЊА И УНАПРЕЂЕЊА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Концепт заштите СРП „Ртањ“ заснива се на:

- ✓ очувању и унапређивању укупних природних вредности и ресурса;
- ✓ очувању предеоних одлика;
- ✓ очувању културно - историјског наслеђа;
- ✓ одрживом коришћењу природних ресурса (пољопривредног земљишта, шума, вода, минералних сировина и др.);
- ✓ обезбеђењу услова за органску пољопривреду;
- ✓ планском уређењу и изградњи;
- ✓ развоју рекреације и туризма, укључивању заштићеног подручја у функцију рекреације, туризма и образовања и уређењу простора ради обезбеђења наведених активности;
- ✓ развоју научно – истраживачког рада;
- ✓ промоцији природних вредности и особености подручја;
- ✓ стварању услова за бољи живот локалног становништва на територији СРП „Ртањ“ и околине;

Дугорочни циљеви заштите, очувања, унапређења и одрживог развоја СРП „Ртањ“ су:

- ✓ заштита природе и природних вредности;
- ✓ заштита животне средине;
- ✓ заштита непокретних културних добара;
- ✓ заштита вода и водног земљишта;
- ✓ развој пољопривреде и ревитализација села;
- ✓ развој шумарства и ловства;
- ✓ развој туризма;
- ✓ развој насеља и изградња инфраструктуре.

1) Заштита природе и природних вредности оствариће се кроз:

- ✓ очување (одржање) разноврсности дивље флоре и фауне и њено повећање реинтродукцијом несталих аутохтоних врста животиња и биљака;
- ✓ очување станишта, јачање и просторно ширење популација строго заштићених биљних и животињских врста;
- ✓ одржање екосистемске разноврсности и заштиту природних екосистема и агроекосистема од инвазивних врста биљака и животиња, као и од других врста, сорти и раса, које уносе непожељне промене у природни и агробiodиверзитет;
- ✓ умерено повећање површине под шумом, очување и унапређење разноврсности и аутохтоности дендролошког састава, побољшање структуре шумских састојина и превођење изданаčkih шума у високе;
- ✓ проактивну заштиту земљишта од водне ерозије, загађивања и других деградационих процеса, заштиту вода од загађивања и неповољних промена хидролошких режима, заштиту ваздуха од загађивања, заштиту од прекомерне буке и других неповољних утицаја на природу и људе;

- ✓ конзервацију делова подручја у затеченом стању ради заштите интегритета и спонтаног функционисања њиховог укупног природног комплекса, за научне, образовне и културне сврхе;
- ✓ очување, приказивање и одрживо коришћење места, природних објеката и појава који својим геолошким, геоморфолошким, хидрографским или другим обележјима представљају истакнуте, ретке и привлачне вредности гео-наслеђа;
- ✓ очување разноврсности, живописности и лепоте предела, унапређење његовог квалитета и уређености у зонама и коридорима становања, саобраћаја, привредних активности и рекреације и спровођење санације и рекултивације деградираних површина;
- ✓ дефинисање ограничења у погледу организације ловних и рибарских подручја;
- ✓ омогућавање доступности људима пејзажних, биолошких и других вредности и природних ресурса подручја за одрживо коришћење у оквиру туризма, рекреације и комплементарних активности, науке, образовања, спорта и друго;
- ✓ интегрисање презентације природних вредности у туристичку понуду путем заједничких програма, планова, и пројеката, уз издвајање дела туристичког профита за потребе заштите природе која представља туристички мотив;
- ✓ утврђивање обавеза да се у конкретним планским решењима у разумној и усклађеној мери поштују интереси заштите и развоја у оквирима националних и међународних правних норми, стандарда и препорука који се односе на заштиту природе и животне средине, генерално и на конкретне развојне намере, а уз уважавање примера тзв. „добре праксе”.

2) Заштита животне средине оствариће се кроз:

- ✓ очување, унапређење и заштиту квалитета животне средине;
- ✓ рационално коришћење природних ресурса;
- ✓ очување, унапређење и заштиту амбијенталних, естетских и туристичко-рекреативних потенцијала подручја;
- ✓ развој интегралног информационог система о стању природе и животне средине;
- ✓ популаризацију заштите природе и животне средине и развијање еколошке свести у јавности, код локалног становништва и посетилаца/туриста,
- ✓ подршку програмима еколошког васпитања и образовања деце и омладине;
- ✓ израду просторних и урбанистичких планова којима ће се утврдити планска решења, режими и услови коришћења, организације и уређења простора;
- ✓ хармонизацију развоја привредних активности, изградњу и уређење простора са режимима и условима заштите природе и животне средине;
- ✓ обезбеђење саобраћајних, санитарних, енергетских и других техничких услова који омогућују висок квалитет животне средине;
- ✓ санацију и ревитализацију загађених, деградираних и неплански изграђених простора (деградираних пашњака, површина са израженом ерозијом, рударских копова, каменолома, позајмишта, непланске изградње и сл.);
- ✓ мелиорацију деградираних шума;
- ✓ уређење и коришћење ратарских површина.

Управљач ће у оквиру остварења циљева заштите животне средине имати изузетно одговоран посао да обезбеди доследно поштовање свих законских прописа из области заштите животне средине, посебно у делу који морају да испуне сви корисници СРП „Ртањ“ при

извођењу разних активности и радова. Поштовање Закона о процени утицаја на животну средину

(„Службени гласник РС“, број 135/04 и 36/09), Закона о стратешкој процени утицаја на животну средину средину („Службени гласник РС“, број 135/04 и 88/10), Закона о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине („Службени гласник РС“, број 135/04 и 25/15) и Закона о заштити животне средине („Службени гласник РС“, број 135/04, 36/09, 36/09 – др.закон, 72/09 – др.закон, 43/11, 14/16, 46/18 и 95/18 – др.закон). Остварење дефинисаних циљева Управљач може остварити само уз претходно спроведену едукацију корисника СРП „Ртањ“ из области очувања животне средине и подршку републичке инспекције за заштиту животне средине, грађевинске инспекције и других институција.

3) Заштита непокретних културних добара оствариће се кроз:

- ✓ формирање јединствене информационе основе о културном наслеђу на подручју СРП „Ртањ“, односно инвентаризацију и картирање културне баштине (археолошка налазишта, цркве, објекти народног градитељства, записи, црквени објекти, локације од посебног значаја за локално становништво);
- ✓ израду студије заштите и ревитализације културне баштине;
- ✓ ургентне активности конзервације, рестаурације и ревитализације откривених највреднијих и најугроженијих непокретних културних добара;
- ✓ обезбеђивање потребних техничких, материјалних, организационих и других услова за заштиту и ревитализацију, истраживање и презентацију археолошких и споменичких локалитета;
- ✓ подршку одржању традиционалних заната, обнови објеката народног градитељства;
- ✓ израду пројеката за унапређење туристичке понуде, уређење села, обезбеђивање средстава за уређење фасада кућа и кровова у традиционалној архитектури;
- ✓ сталну едукацију и информисање јавности, посетилаца и локалног становништва о вредностима културне баштине;
- ✓ презентацију културних добара на подручју СРП „Ртањ“.

4) Заштита вода и водног земљишта оствариће се кроз:

- ✓ изградњу водних објеката, постављање уређаја намењених уређењу вода, одржавање корита водотока и водних објеката, спровођење заштите од штетног дејства вода и за остале намене у складу са прописаним забранама, ограничењима права и обавезама за кориснике водног земљишта и водних објеката, одлагања и депоновања дрвне масе и сл. на водном земљишту, праће механизације и возила и сл. радови који утичу на квалитет вода, стабилност и функционалност водних објеката. Ширина приобалног земљишта је прописана законом. У случају заштите добара посебних вредности и капиталних објеката, обављања других послова од општег интереса, других потреба за заштитом вода, акватичних и приобалних врста, уређења вода итд. може се одредити другачија ширина одлуком надлежног органа;
- ✓ обављање активности на водном земљишту у складу са прописаним забранама, ограничењима права и обавезама за кориснике водног земљишта, уз услов да се приликом спровођења активности не погоршава водни режим, не утиче на стабилност и функционалност водних објеката, не ремети пролаз великих вода и омогућава спровођење одбране од поплава;

- ✓ спровођење превентивних мера, биотехничких и биолошких заштитних радова за заштиту од ерозија и бујица на ерозионим подручјима;
- ✓ заштиту изворишта водоснабдевања - појаса непосредно уз реку Рашинац и појаса од Врела низводно (који по Закону о водама има статус јавног добра) и Врмцанског језера и појаса у његовој непосредној близини (настојаће се да остане у природном стању, односно евентуално уреди за рекреативне активности).

5) Развој пољопривреде и ревитализација села оствариће се кроз:

- ✓ очување површина и плодности пољопривредног земљишта, где највећи део чине ливаде и пашњаци;
- ✓ усклађивање коришћења пољопривредног земљишта са прописаним режимима заштите;
- ✓ обезбеђивање подршке опстанку породичних газдинстава у сеоским насељима која се обухваћена границама СРП „Ртањ“, а то су: 5 села са подручја општине Бољевац (Луково, Илино, Мирово, Рујиште и Ртањ) и 3 села са подручја општине Сокобања (Врмца, Мужинац и Шарбановац);
- ✓ обнову и развој планинског сточарства, са ослоном на еколошки безбедно коришћење пространих пашњака СРП „Ртањ“ напасањем стада на традиционалним пашњацима;
- ✓ подршку узгоју аутохтоних раса оваца кривовирске и сврљишке расе;
- ✓ подршку гајењу старих аутохтоних сорти воћа, као што су: јабуке (будимка, колачара, шуматовка), крушке (јечменка, петровача, сладац, беличара, сивац) и шљиве (бугарка, солунац, ранка, дунавка, мекица и муљача);
- ✓ подршку сакупљању лековитог биља на подручју Ртања, које има вековну традицију;
- ✓ повећање запослености сеоског становништва;
- ✓ развој партнерског односа са локалном самоуправом и
- ✓ унапређење услова живљења на селу.

6) Развој шумарства, ловства и рибарства оствариће се кроз:

- ✓ заштиту, очување биодиверзитета и унапређење функција шумских екосистема;
- ✓ унапређење стања шума и шумске инфраструктуре;
- ✓ превентивну заштиту шума од различитих угрожавајућих фактора, а посебно од пожара;
- ✓ саветодавне активности сопственицима шума (приватним власницима шума);
- ✓ обезбеђивање услова и могућности за коришћење и развој шумарства у оквиру научноистраживачке, образовно-васпитне, спортско-рекреативне, као и друге делатности;
- ✓ институционално опремање и организовање за потребе мониторинга и истраживања шума;
- ✓ израду планова и програма газдовања шумама;
- ✓ израду планске документације за газдовање ловиштем „Ртањ“;
- ✓ израду планске документације за управљање риболовним водама СРП „Ртањ“.

7) Развој туризма оствариће се кроз:

- ✓ развој сеоског етно туризма и других специфичних врста туризма усклађених са очувањем темељних природних вредности подручја (развој авантуристичког туризма, ловног туризма, фото-сафари, одмор у очуваној природи, излетнички туризам, планинарење и др.);
- ✓ развој екотуризма и агротуризма;
- ✓ едукацију и информисање локалног становништва, посетилаца и шире јавости о вредностима СРП „Ртањ“ и туристичким потенцијалима заштићеног подручја.

8) Развој насеља и изградња инфраструктуре оствариће се кроз:

- ✓ успостављање демографске виталности становништва и ублажавање депопулационих тенденција на подручју СРП „Ртањ“;
- ✓ побољшање образовне и економске структуре становништва оживљавањем привредних активности;
- ✓ повећање квалитета живљења становништва на подручју СРП „Ртањ“;
- ✓ изградњу неопходне инфраструктуре за квалитетно живљење на простору СРП „Ртањ“, одрживо коришћење и развој;
- ✓ израду планова детаљне регулације за поједина подручја од интереса локалне самоуправе и заједнице за даљи развој и очување.

Управљање СРП „Ртањ“, сагласно достигнућима у заштити природе, засновано је на принципима одрживог развоја. Због тога је један од главних задатака Управљача, али и осталих локалних органа и институција, усклађивање интереса и превазилажење конфликтних ситуација.

5. АНАЛИЗА И ОЦЕНА УСЛОВА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ДУГОРОЧНИХ ЦИЉЕВА ЗАШТИТЕ, ОЧУВАЊА И УНАПРЕЂЕЊА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Дугорочни циљеви заштите, очувања, унапређења и одрживог развоја СРП „Ртањ“ су:

- ✓ просторно дефинисање посебних природних и створених вредности;
- ✓ успостављање еколошке мреже;
- ✓ заштита свих елемената животне средине по високим или највише могућим еколошким стандардима;
- ✓ стимулисање одрживог развоја;
- ✓ стварање услова за испуњење научно-истраживачке, образовне, васпитне и општекултурне функције заштићеног подручја.

За реализацију дугорочних циљева морају се створити претпоставке и обезбедити услови и то по приоритетима:

- ✓ **Доношење планске и програмске документације:** сагласно Уредби о проглашењу СРП „Ртањ“ управљач ће донети неопходна управљачка документа, односно: План управљања за период 2020-2029. године; Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби СРП „Ртањ“; Одлуку о накнадама за коришћење СРП „Ртањ“. За доношење Просторног плана подручја посебне намене СРП „Ртањ“ надлежно је министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.
- ✓ **Организационо, кадровско и техничко опремање управљача:** непосредни послови управљања спроводиће се преко Шумских газдинстава „Тимочке шуме“ Бољевац и „Ниш „Ниш. С обзиром да ШГ „Тимочке шуме“ и „Ниш“, имају вишедеценијско искуство у управљању заштићеним подручјима (ШГ „Тимочке шуме“ непосредно управља са 9 заштићених подручја, а ШГ „Ниш“ са 7 заштићених подручја) у наредном планском периоду планира се унапређење рада у смислу повећања броја извршилаца, стручном усавршавању постојећих кадрова, унапређења у техничком и технолошком смислу кроз набавку опреме и савремених средстава рада.
- ✓ **Међусобна сарадња и комуникација свих корисника СРП „Ртањ“** је неопходан услов за остварење свих дугорочних циљева, с обзиром да на заштићеном подручју постоје бројни корисници, почев од локалних самоуправа, локалног становништва, јавних предузећа и других институција и организација.
- ✓ **Учешће и подршка локалне самоуправе и Министарства надлежног за послове заштите животне средине** је врло важан услов за реализацију планираних дугорочних и краткорочних циљева.
- ✓ **Учешће и подршка локалног становништва** у реализацији дугорочних циљева је врло важна и управљач ће настојати да локално становништво упозна са вредностима заштићеног подручја, ограничењима у његовом коришћењу, али исто тако и предностима које ово заштићено подручје пружа локалном становништву.
- ✓ **Учешће и подршка научних и истраживачких институција:** с обзиром на разноврсност биодиверзитета и геодиверзитета, као и на присутност бројних споменика културе, подручје Ртања може бити предмет истраживања од стране бројних научних и истраживачких институција и зато ће управљач настојати да у

наредном периоду заједнички ради са свим тим институцијама као и да заједнички дефинишу предмете и поља истраживања.

- ✓ **Обезбеђење финансијских средстава** – подразумева трајно и стабилно финансирање Плана управљања на основу Закона о заштити природе и Уредбе о проглашењу СРП „Ртањ“. Овај услов мора бити испуњен у целости како би се сви планирани циљеви испунили. Према садашњем стању средстава за реализацију Плана управљања, односно годишњих програма управљања обезбеђују се кроз средства суфинансирања од стране Министарства заштите животне средине, из средстава управљача (из обављања делатности газдовања шумама) и из средстава накнада за коришћење СРП „Ртањ“.
- ✓ **Еколошки услови**, који подразумевају висок квалитет чинилаца животне средине и поштовање стандарда тог квалитета, очуваност природних вредности, смањен ризик од акцидената.

Стандардна матрица SWOT анализе

<p style="text-align: center;">ПРЕДНОСТИ – СНАГЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> • природне и створене вредности; • изузетна биолошка разноврсност; • очувана животна средина; • традиционални занати и делатности; • потенцијали за развој еко туризма; • потенцијали за сакупљање лековитог биља • људски ресурси управљача и других институција. 	<p style="text-align: center;">НЕДОСТАЦИ – СЛАБОСТИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • депопулација заштићеног простора; • инфраструктурна неопремљеност; • неусаглашеност законских прописа;
<p style="text-align: center;">МОГУЋНОСТИ ШАНСЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> • за ЈП „Србијашуме“ да постане водеће предузеће у управљању заштићеним подручјима; • да СРП „Ртањ“ буде носилац одрживог развоја; • узгој аутохтоних раса, органска пољопривредна производња; • стварање брэнда; • приступ међународним фондовима; • развој туристичке понуде у оквиру СРП „Ртањ“; • повезивање са другим заштићеним подручјима; • организован откуп лековитог биља, гљива и др. 	<p style="text-align: center;">ПРЕТЊЕ –РИЗИЦИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • недостатак финансијских средстава; • недостатак стручних кадрова; • климатске промене (суша, ледоломи, ледоизвале, ветроломи, ветроизвале, поплаве, пожари, бујице, ерозија и др.); • развој ски туризма

6. ПРИОРИТЕТНЕ АКТИВНОСТИ И МЕРЕ НА ЗАШТИТИ, ОДРЖАВАЊУ, ПРАЋЕЊУ СТАЊА И УНАПРЕЂЕЊУ ПРИРОДНИХ И СТВОРЕНИХ ВРЕДНОСТИ

Приоритетне активности су:

- ✓ **Заштита СРП „Ртањ“:** основни и трајни задатак управљача је чување СРП „Ртањ“ и спровођење прописаних режима заштите утврђених актом о проглашењу, односно предузимање мера и извршење послова на обезбеђењу унутрашњег реда (чување, контрола посетилаца и корисника, пружање помоћи, савета и услуга, одржавање чистоће и уредности и др.) и обележавању заштићеног подручја. За обављање ових послова управљач ће организовати службу чувања у складу са Правилником о унутрашњем реду и чуварској служби и Правилником о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја („Службени гласник РС“, број 85/09).
- ✓ **Израда неопходне планске и друге документације:** Управљач има обавезу доношења Плана управљања за период од 10 година, Годишњег програма управљања и Извештаја о остваривању годишњег Програма управљања. Сагласност на ова акта даје Министарство надлежно за послове заштите животне средине и обавеза доношења регулисана је Законом о заштити природе и Уредбом о проглашењу СРП „Ртањ“. Управљач, као корисник, има обавезу доношења основа и програма газдовања шумама и ловних основа.
- ✓ **Обележавање СРП „Ртањ“:** управљач ће извршити обележавање заштићеног подручја у складу са Правилником о обележавању заштићених природних добара („Службени гласник РС“, број 30/92, 24/94 и 19/96), односно његову спољну границу и границе површина на којима су утврђени режими заштите I, II и III степена. Такође планираће се и одржавање граница и обележених локалитета.
- ✓ **Израда програма управљања отпадом на подручју СРП „Ртањ“:** у складу са овлашћењима управљача планираће се активности на уклањању дивљих депонија и комуналног отпада у сарадњи са локалним комуналним предузећима, као и измештање дивљих депонија и комуналног отпада ван граница заштићеног подручја.
- ✓ **Заштита од пожара:** у области заштите од пожара, управљач ће сагласно Закону о заштити од пожара и Закону о ванредним ситуацијама, урадити неопходна планска документа, предузимати превентивне мере у области заштите шума од пожара и унапређивати сарадњу са МУП Србије, Сектором за ванредне ситуације, Одељењем за ватрогасно-спасилачке јединице. ЈП „Србијашуме“, сагласно Закону о шумама, урадило је Планове заштите шума од пожара, којим су дефинисане превентивне мере заштите од пожара, материјално-техничко опремање за брзо и ефикасно гашење шумских пожара, оперативни планови и карте за потребе организовања акција гашења шумских пожара.
- ✓ **Праћење стања природних вредности:** у сарадњи са научно-истраживачким институцијама планира се реализација следећих пројеката: (1) Идентификација станишта биљних и животињских врста са листе НАТУРА 2000; попис и картирање одабраних станишта ендемита, стеноендемита, ретких и угрожених биљних и животињских врста; (2) Праћење здравственог стања шума и анализа стања шумских екосистема као основ за планирање одрживог управљања и обезбеђивање природи блиског газдовања шумама; (3) Успостављање мониторинга квалитета животне средине (вода, ваздух и земљиште); (4) Одрживо коришћење лековитог биља; (5)

Идентификација инвазивних врста биљака, мапирање њиховог станишта, мере контроле њиховог ширења и сузбијања; (6) утврђивање стања објеката гео наслеђа и мере за њихово очување (профил плитоководног развића горње креде, врх Шиљак са падинама, карстне јаме Звечани пропаст и Јама у Јалов дел и карстно Врмџанско језеро – објекти геонаслеђа Србије); (7) утврђивање стања објеката културног наслеђа и мере за њихово очување; (8) мониторинг птица и других врста фауне.

- ✓ **Успостављање еколошке мреже**, односно подручје Специјалног резервата природе „Ртањ“ налази се у обухвату еколошке мреже - еколошки значајног подручја „Ртањ“ (47) као Емералд подручје значајно за очување европске дивље флоре и фауне на основу Бернске конвенције, подручје од међународног и националног значаја за заштиту птица – ИВА подручје (Important Bird Areas), међународно значајног подручја за биљке ИРА (Important Plant Areas) и одабрано подручје за дневне лептире – РВА подручје (Prime butterfly Area). Законом о заштити природе дефинисана је обавеза успостављања еколошке мреже у Србији и утврђивање начина управљања, у складу са међународним уговорима, чиме се наша земља приближава испуњавању захтева Европске уније и програму Натура 2000. У циљу остваривања постављеног задатка управљач ће интензивно сарађивати са Заводом за заштиту природе Србије, Министарством заштите животне средине и другим институцијама и субјектима, који ће бити задужени за успостављање Еколошке мреже у Србији.

Циљ успостављања еколошке мреже је обезбеђивање и достизање повољних услова за живот угрожених биљних и животињских врста, као и њихових станишта спровођењем мера заштите, очувања и одрживог коришћења – који се дефинишу посебним плановима управљања. Еколошке мреже су значајне и за развој локалних заједница, с обзиром да подразумевају присутност и делатност човека у складу са заштитом природе, односно одрживог развоја локалних заједница.

Подручје Ртња је испунило критеријуме за номинацију за Емералд подручја и налази се међу 61 идентификованим подручјем, које чини Емералд мрежу у Србији.

- ✓ **Заштита предела:** мерама просторног и урбанистичког планирања, спречавањем појава противправне изградње објеката, адекватним планирањем и доследним спровођењем радова у шумарству и пољопривреди, пажљивим еколошким лиценцирањем пројеката развоја туризма, ефикасним текућим одржавањем чистоће и уредности очуваће се и унапредити пејзажна обележја заштићеног подручја.
- ✓ **Комплетирање и унапређење постојеће инфраструктуре:** у циљу спровођења свих мера заштите, одрживог коришћења и развоја Специјалног резервата природе „Ртањ“, један од приоритета је комплетирање и унапређење постојеће инфраструктуре (саобраћајне, водопривредне, канализационе, електро-енергетске и телекомуникационе).
- ✓ **Промоција и презентација вредности и значаја СРП „Ртањ“:** управљач ће самостално и у сарадњи са туристичким организацијама, организацијама цивилног друштва и другим институцијама, промовисати вредности заштићеног подручја.

7. ПРИОРИТЕТНИ ЗАДАЦИ НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКОГ И ОБРАЗОВНОГ РАДА

Полазећи од природних и створених вредности које чине темељне вредности подручја Ртња, приоритетни научноистраживачки пројекти у наредном планском периоду су:

- ✓ Идентификација локалитета и мапирање станишта 8 строго заштићених биљних врста (*Ramonda serbica* - српска рамонда, *Nepeta rtanjensis* - ртањска метвица, *Orchis militaris* - каћун, *Orchis coriophora* – каћунак смрдљиви, *Paeonia mascula* – мушки божур, *Clematis alpina* – алпска павит, *Pulsatilla montana* – планинска саса, *Gentiana acaulis* – кохова линцура), 3 заштићене биљне врсте (*Lilium martagon* – шумски љиљан, *Orchis simia* – каћунак мали и *Prunus tenella* – степски бадем), као и мере за њихво очување.
- ✓ Истраживање реликтне полидоминантне мешовите шумске заједнице букве и јеле;
- ✓ Истраживање вегетације Ртња (шумска вегетација, вегетација шибљака, пашњака и ливада, стена и сипара);
- ✓ Истраживања фауне и екологије сисара у СРП „Ртањ“;
- ✓ Истраживање гмизаваца и водоземаца у СРП „Ртањ“;
- ✓ Истраживање диверзитета ентомофауне високопланинских станишта СРП „Ртањ“, Истраживање диверзитета гљива (инвазивних и патогених гљива, заштићених и ретких макрогљива) на СРП „Ртањ“;
- ✓ Инвентаризација и истраживање спелеолошких објеката у СРП „Ртањ“;
- ✓ Истраживање у циљу конзервације капеле на врху Ртња.

Образовни рад спроводиће се путем радионица, трибина, презентација, школа у природи, уређења научних стаза, израде тематских програма за посетиоце, студијских путовања, а све у циљу подизања свести локалног становништва, омладине, представника локалне самоуправе и осталих заинтересованих страна у области: заштите природних и створених вредности СРП „Ртањ“; туристичке валоризације подручја СРП „Ртањ“; очувања биодиверзитета СРП „Ртањ“; одрживог коришћења шумских плодова, леко биља и гљива; спровођења прописаних режима заштите и одрживог управљања отпадом.

8. ПЛАНИРАНЕ АКТИВНОСТИ НА ОДРЖИВОМ КОРИШЋЕЊУ ПРИРОДНИХ ВРЕДНОСТИ, РАЗВОЈУ И УРЕЂЕЊУ

8.1. Одрживо коришћење природних вредности

8.1.1. Шуме

У састав заштићеног природног добра улазе шуме и шумска земљишта две газдинске јединице, ГЈ „Ртањ“ са којом газдује ШУ Бољевац, ШГ „Тимочке шуме“ из Бољевца и ГЈ „Ртањ“ са којом газдује ШУ Сокобања, ШГ „Ниш“ из Ниша.

Укупна површина шума и шумског земљишта која улази у састав заштићеног природног добра износи 2.730,75 ha. Од укупне површине заштићеног природног добра ШУ Бољевац газдује са 1.911,19 ha, док ШУ „Сокобања“ са 820,56 ha.

Шумама сопственика (приватне шуме) газдују сопственици уз стручно саветодавну подршку коју врши ЈП „Србијашуме“ Београд.

Северна страна заштићеног природног добра већим делом припада планинском а мањим делом предпланинском региону. Јужна страна је знатно уједначенија, обрасла травном и жбунастом вегетацијом, као и изданачком буковом шумом.

На западној страни главног гребена је Кусак (1250 m н.в.) који је од Шиљка одвојен седлом (Преслеж) и који се врло стрмо спушта у много нижу (за 600 m) Луковачку преследину у ткз. „Скок“, који чини обод Луковачке котлине и део изворног дела Измидовског потока.

На Ртњу су констатоване следеће биљне заједнице:

1. Заједница брдске букве (*Fagetum submontanum*)

Брдско – букове шуме у ближој прошлости биле су далеко шире распрострањене. Данас се на Ртњу букове шуме јављају на мањим надморским висинама – у зони храстова – углавном орографски условљене, на хладнијим експозицијама или у заклоњеним, сенченим увалама са специфичним микроклиматом (нижа температура и повећана влажност). Већина састојина је физиономски врло слична планинској шуми букве, а у флористичком саставу се појављују неке специфичности: већи број мезофилних врста са мањих надморских висина (првенствено из китњаково – грабових шума), као и примешани ксерофилнији елементи храстових шума (бела липа, брекиња, китњак, цер и др.).

На подручју СРП „Ртањ“ брдске букове шуме чине 38,8% (1.061,81 ha), или 21,2 % од површине заштићеног природног добра.

2. Букове и јелове шуме (*Abieto – Fagetum serbicum* Jov.)

Шуме ове заједнице се јављају као посебне климарегионалне шуме изнад појаса брдске букове шуме. На Ртњу се буково – јелова шума јавља климарегионално почев од око 900 m. У почетку буква се јавља нешто чешће, међутим са повећањем надморске висине буква се губи а јела гради чисту састојину.

Ове буково – јелове шуме су развијене на кречњачким стенама (*calcicolum* Jov.) и према Јовановићу (1955), представљају најзначајнију фитоценозу ове планине. Најбоље је очувана на изразито стрмим, неприступачним теренима. Пење се до близу самог врха. У овом појасу годишње падавине износе око 800 mm, земљишта су подзоласта. На већим висинама, у субалпијском појасу, односно тамо где због изложености станишта хладним ветровима, владају специфични услови субалпијске климе заступљена је специјална субалпијска форма ниске гранате јеле. Флористички је ова шума врло богата. Поред едификатора букве (*Fagus toesiaca ecosubsp.*) и јеле (*Abies alba*), најзаступљеније врсте су *Acer pseudoplatanus*, *Sorbus mougeotii*, *Sorbus aucuparia*, *Lonicera nigra*, *Lonicera xylosteum*, *Rubus ideus*, *Daphne mezereum* и др.

Подмлађивање јеле на Ртњу је доста добро. Јелова стабла су мањих висина, на врху са бројним шишаркама. На заштићеном природном добру заједница букве и јеле захвата 3,2% (87,66 ha) или 1,7% од површине заштићеног природног добра.

3. Брдска шума китњака (*Quercetum montanum* Cer. et Jov. 1953)

Јављају се на јужним, југозападним и западним експозицијама. Често се увлачи у појас букве и то обично на надморској висини од 600 – 900 m. Китњакове шуме заузимају топлије експозиције већих нагиба, главице и гребене, док се мезофилнија и осетљивија буква повлачи у сенчене долине и на северне експозиције.

На заштићеном природном добру заједница брдске шуме китњака захвата 2,7% (74,37ha) или 1,9% од укупне заштићене површине природног добра.

4. Шума црнограбића (*Carpinetum orientalis serbicum*)

Осиромашена варијанта субмедитеранске крашке шуме грабића, заузима карстна подручја Ртња, настала деградацијом првобитних састојина. Простире се на висинама од 300 – 1450 m н.в. Јавља се на плитким, сувљим земљиштима рендзинама или на прелазу ових у смеђе кречњачка земљишта, дубока око 40 cm.

У спрату дрвећа најчешће се срећу: *Fagus toesiaca*, *Abies alba*, *Quercus petrea*, *Carpinus betulus*, *Pirus piraster*, и др. У спрату жбунова поред подмлатка најзаступљенији је *Crategus monogyna*.

5. Шибљаци и шикарe

Шибљаци представљају жбунасту творевину која се састоји само од једне, или чешће од различитих врста листопадних жбунова (бујад, трњина, западна клека, грабић, црни јасен, маклен, мечја леска, јоргован, глог, руј, леска и др.).

На простору заштићеног природног добра налазе се две заједнице шибљака и то: (1) заједница дивље праскве и рутвице (*Artemisio - Prunetum tenellae*) која се налази на његовим јужним падинама између Леденичке стране и Забрђа, на усталасаном платоу на 850 – 1000 m надморске висине; (2) заједница ковиља и густотрновите руже (*Stipo - Rosetum spinosissimae*), која се такође налази на јужним падинама Ртња на висини 1000 – 1200 m , под сличним еколошким условима као и претходна заједница, али понекад на већој надморској висини до појаса букве и јеле и на ситним блоковима кречњачких стена. Поред ове две доминантне врсте јављају се и *Carex humilis*, *Festuca valesiaca*, *Cynanchum vincetoxicum*, *Galium purpureum* и др.

Шибљаке на Ртњу у највећој мери гради грабић (*Carpinus orientalis*) и граб (*Carpinus betulus*). Ове састојине су без газдинских интервенција стално заштитне шуме. На заштићеној површини шибљаци чине 20,9% (57,26 ha), од површина са којим газдује ЈП „Србијашуме“, односно 11,4% укупне површине.

Шикаре настају као фаза деградације неке листопадне шуме. Ово је деградирана пањача која се не може сматрати привредном шумом. Површине под шикарама на простору заштићеног природног добра су обрасле грабом, девастираном буквом, цером, китњаком и др.

Шикаре на простору заштићеног природног добра граде у највећој мери следеће врсте: граб (*Carpinus betulus*), буква (*Fagus toesiaca*) и китњак (*Quercus petrea*). Шикаре чине 7,3% (200,79 ha), од површина са којим газдује ЈП „Србијашуме“, односно 4,0% од укупне површине заштићеног природног добра. Основна функција ових шума је заштита земљишта.

Приоритетне активности управљача у газдовању шумама у наредном периоду биће:

- ✓ Инвентура шума и израда основа газдовања државним шумама и програма газдовања шумама сопственика за КО на територији СРП „Ртањ“;
- ✓ Санација подручја од последица природних непогода и пожара;
- ✓ Едукација власника шума о одрживом газдовању шумама;

8.1.2. Пољопривредно земљиште и пашњаци

С обзиром да највећи део пољопривредног земљишта чине ливаде и пашњаци, одрживо коришћење пољопривредног земљишта обезбедиће се међусобним усклађивањем активности у областима:

- ✓ Сточарства и подршке гајењу аутохтоних раса домаћих животиња;
- ✓ Подршке сеоским домаћинствима у гајењу органске хране и развоју сеоског/еко туризма.
- ✓ Подршке гајењу аутохтоних сорти воћа и пласману производа од воћа у туристичким објектима на подручју СРП „Ртањ“.

8.1.3 Флора и фауна

Шумски плодови, лековито и ароматично биље

Сакупљање лековитог биља на Ртњу има вековну традицију. Ипак, овај регион један је од најугроженијих по питању искоришћавања ових природних ресурса (лековито биље и шумски плодови). У циљу очувања ових природних ресурса, становништво али и предузећа која се

баве прерадом ових врста, учествују у формирању плантажа лековитог биља. Највише малих плантажа срећемо у селима Шарбановац, Мужинац и Врмца, која припадају сокобањској општини. На простору Ртња, али и околних планина, може се наћи око 200 врста лековитог биља. Њихова употреба није везана само за справљање чајева већ и сирупа, сокова и мелема. Од лековитог биља праве се венци који, по народном веровању и предању, штите од злих сила, а чувају здравље укућана, дарују плодност и штите становништво и стоку.

Предузеће „Адонис“ из Сокобање, највећи је откупљивач лековитог биља. Поседује велики погон за прераду углавном чајева. Откупне станице се налазе у свим селима.

Контролисано сакупљање шумских плодова, лековитог и ароматичног биља са природних станишта вршиће се у складу са Уредбом о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне („Службени гласник РС“, број 31/05, 45/05-исправка, 22/07, 38/08, 9/10, 69/11 и 95/18 – др. закон). У Уредби су наведене заштићене врсте дивље флоре и гљива које су стављене под контролу, као и дивље врсте фауне. Министарство надлежно за послове заштите животне средине издаје дозволу за сакупљање заштићених врста (*лековитог биља, шумских плодова, гљива, и др.*) у комерцијалне сврхе по претходно прибављеном мишљењу Завода за заштиту природе Србије. Министарство заштите животне средине објављује Конкурс за издавање дозвола за текућу годину до 1. марта.

Министарство заштите животне средине издаје дозволу за сакупљање управљачу заштићеног подручја који има обавезу да контролише сакупљаче заједно са надлежним инспекторима, да спроводи програм обуке сакупљача, као и да у складу са Законом о заштити животне средине, наплаћују накнаде од сакупљача.

У циљу правилног сакупљања заштићених врста, Уредбом је регулисано да правна лица и предузетници који се баве сакупљањем заштићених врста дужни су да организују стручну обуку или други облик рада са сакупљачима заштићених врста, као и да сваке године изврше проверу знања сакупљача и да сакупљачима издају ПОТВРДУ о стручној оспособљености, са роком важења за сакупљачку сезону. Физичко лице може да сакупља заштићене врсте у комерцијалне сврхе под условом да има потврду о стручној оспособљености за сакупљање заштићених дивљих врста флоре и фауне.

Јавно предузеће „Србијашуме“ Београд управља СРП „Ртањ“ и једино оно може добити дозволу за сакупљање од Министарства заштите животне средине и једино оно може да организује, сакупља, издаје потврде о оспособљености сакупљача на територији СРП „Ртањ“.

Приоритетне активности управљача у области сакупљања шумских плодова, леко и ароматичног биља су:

- ✓ Израда Календара сакупљања и карте станишта по врстама.
- ✓ Дефинисање процедуре за издавање Одобрења за сакупљање физичким и правним лицима.
- ✓ Едукација чуварске службе и локалног становништва у препознавању врста и начину сакупљања.

Ловна дивљач

Специјални резерват природе „Ртањ“ налази се у оквиру ловишта „Ртањ“, које је установљено 27.01.1994 године (Решење број 324-02-283/15-93-06). Ловиште „Ртањ“ дато је на газдовање ЈП „Србијашуме“ Београд (Уговор о давању ловишта „Ртањ“ на газдовање број 324-02-100/31/05-10 од 24.06.2005 године).

На територији општине Бољевац на површини од 4.168 хектара и општине Сокобања на површини од 2.200 хектара установљено је ловиште Ртањ“ у укупној површини од 6.368 хектара.

Развој ловства и управљање ловиштима спроводиће се:

- ✓ очувањем разноврсности ловне фауне;
- ✓ организацијом стручне службе за праћење и усмеравање развоја популације основних врста дивљачи;
- ✓ израдом и одржавањем ловно узгојних и ловно техничких објеката;
- ✓ гајењем, насељавањем и заштитом дивљачи у ловишту;
- ✓ усклађивањем ловних и осталих делатности у ловишту;
- ✓ организовањем ловног туризма и едукацијом ловних стручњака у циљу заштите и узгоја дивљачи;
- ✓ постизањем економског капацитета гајених врста дивљачи као и оптималне полне и стросне структуре популација;
- ✓ трајним одржавањем постигнутог економског капацитета и оптималне структуре;
- ✓ побољшањем природних услова станишта ради постизања одговарајући капацитета дивљачи;
- ✓ побољшањем трофејне структуре;
- ✓ заштитом ретких и заштићених врста;
- ✓ побољшањем квалитета летње и зимске исхране обрадом расположивих парцела; складиштењем хране за зимску прихрану што ће омогућити прихрањивање и лакше преживљавање дивљачи зими;
- ✓ редовним одржавањем правилно распоређених солишта у ловишту и редовним постављањем соли у циљу обезбеђења неопходне количине натријума и побољшањем мира у ловишту.

Према Студији заштите СРП „Ртањ“ (2013), на подручју СРП „Ртањ“ су заступљене следеће врсте дивљачи: **трајно заштићене:** *Aquila chrysaetos* (сури орао), *Hieraetus pennatus* (патуљаста орао), *Falco peregrinus* (сиви соко), *Mustela nivalis* (ласица); (2) **ловостајем заштићене:** *Capreolus capreolus* (срна), *Sus scrofa* (дивља свиња), *Rupicapra rupicapra* (дивокоза), *Lepus europaeus* (зец), *Glis glis* (сиви пух), *Meles meles* (јазавац), *Martes foina* (куна белица), *Martes martes* (куна златица), *Bonasa bonasia* (лештарка), *Alectoris graeca* (јаребица камењарка), *Dryocopus martius* (црна жуна), *Calandrela brachydactyla* (мала шева), *Eremophila alpestris balcanica* (Балканска ушата шева), *Anthus spinoletta* (планинска трептаљка), *Monticola saxatilis* (кос камењар), *Ficedula albicollis* (беловрата мухарица), *Lanius minor* (сиви сврачак), *Pyrhacorax graculus* (жутокљуна галица), *Emberiza hortulana* (виноградарска стрнадица) и *Miliaria calandra* (велика стрнадица), (3) **ван режима заштите:** *Vulpes vulpes* (лисица), *Canis lupus* (вук), *Felis silvestris* (дивља мачка), *Lynx lynx* (рис) и *Canis aureus* (шакал).

Приоритетне активности управљача у области очувања и коришћења ловне дивљачи:

- ✓ мониторинг дивљачи и утврђивање коридора кретања и навика храњења;
- ✓ координација планирања, израде и постављања ловно узгојних и ловнотехничких објеката у СРП „Ртањ“
- ✓ одржавање и уређење путева и стаза у циљу побољшања услова за лов;
- ✓ промоција ловног туризма;
- ✓ израда пројеката и студије изводљивости за реинтродукцију ишчезлих врста.

Фауна риба

Речна мрежа Ртња и његове непосредне околине је релативно слабо развијена. Углавном је представљена речицама и потоцима са врло колебљивим водостајем и пресушивањем у току лета. Са аспекта фауне риба и уопште хидробиологије најзначајнији објекти су Врмџанско језеро, Врмџанска река и Рашинац (у доњем току носи назив Мироштица). Они уједно представљају и једине сталне површинске воде на подручју СРП „Ртањ“.

Врмџанско језеро се налази у сувој долини Пасуљишта. Вртача пречника 80 m испуњена је водом 1892. године после јаког пљуска и зачепљивања понора. Пре педесетак година, језеро дубоко 10 m, привремено је ишчезло услед отчепљивања понора, а мутна вода се појавила на врелу Врмџанске реке.

У Врмџанском језеру констатоване су следеће врсте риба: *Alburnus alburnus* - уклија, *Carassius auratus* - бабушка, *Cyprinus carpio* – шаран и *Rutilus rutilus* - бодорка.

Ихтиофауна је у језеру унета вештачки. Нема података о томе да ли је у језеру била присутна нека друга врста. Садашње стање резултат је самоиницијативног порибљавања од стране локалних спортских риболоваца који су доносили рибу из Јужне Мораве још шездесетих година прошлог века. Детаљнија анализа шарана и бабушке показала је да ове две врсте немају повољне услове за раст.

Врмџанска река, као притока Моравице, представљала важно плодиште поточне пастрмке. При истраживању подручја Ртња, од стране Завода за заштиту природе констатоване су следеће врсте: *Salmo trutta* - поточна пастрмка, *Oncorhynchus mykiss* - калифорнијска пастрмка, *Barbatula barbatula* – бркица, *Alburnoides bipunctatus* - двопругаста уклија, *Barbus peloponnesius* - поточна мрена, *Gobio gobio* – кркуша и *Leuciscus cephalus* – клен.

Поточна и калифорнијска пастрмка присутне су захваљујући непланском порибљавању од стране локалних спортских риболоваца. Пошто је вода доброг квалитета опстанак пастрмке је могућ, али порибљавање треба дозволити и извршити тек након комплетне хидробиолошке анализе и одређивања капацитета станишта. Калифорнијску пастрмку треба изловити и забранити даље порибљавање овом врстом. Представници фамилије ципринида (двопругаста уклија, поточна мрена, кркуша и клен) присутни су у овој реци неколико стотина метара узводно од ушћа у Моравицу из које и залазе у ову реку. Иначе, услови за раст и мрест ципринида у Врмџанској реци нису повољни због ниске температуре воде у току целе године. Уопште, укупни број риба у овој реци је мали.

Река Рашинац (Мироштица), по основним физичко-хемијским параметрима квалитета спада у типичне салмонидне воде. Изградњом каптаже за водоснабдевање подељена је у горњи (изоловани) и доњи део који се улива у Црни Тимок.

Ихтиофауна реке Рашинац је представљена следећим врстама: *Salmo trutta* - поточна пастрмка, *Barbatula barbatula* - бркица, *Cobitis elongate* - вијуница, *Cottus gobio* - пеш, *Alburnoides bipunctatus* - двопругаста уклија, *Barbus peloponnesius* - поточна мрена, *Gobio gobio* - кркуша, *Leuciscus cephalus* - клен, *Phoxinus phoxinus* - пијор. Део реке узводно од каптаже је у квантитативном погледу доста сиромашан ихтиофауном, што је логична последица постојања физичке баријере. У доњем делу популације риба су квалитативно и квантитативно богатије.

Ихтиофауна подручја СРП „Ртањ“ је доста измењена антропогеним дејством. У првом реду то је нестручно порибљавање, чак и унос алохтоних врста (Врмџанска река), затим изградња хидротехничких објеката (каптажа на Рашинцу) и органско-хемијско загађење. Обзиром на изолованост, велика је вероватноћа да су рибе у Рашинцу задржале аутохтони генофонд чијим анализама треба посветити будућа истраживања. Значајно је и праћење фауне риба у Врмџанском језеру са аспекта евентуалних појава дивергенције обзиром да су то сада апсолутно изоловане популације.

8.1.4. Воде

Подручје СРП „Ртањ“ садржи значајне хидрогеолошке појаве (Мировско врело, Луковско врело, врело Мрљиш, Илинско врело и друга мања врела), изворе термалних вода, Врмџанско језеро и реку Врмџу, односно реку Рашинац.

С обзиром да стање вода на заштићеном подручју, активности управљача на одрживом коришћењу вода биће: мониторинг квалитета постојећих вода; контрола забране изградње хидротехничких објеката (брана-акумулација), као и изградња хидроелектрана на водотоцима или њиховим деловима на читавом заштићеном подручју; контрола забране неконтролисаног порибљавања Врмџанског језера; контрола забране каптирања извора, осим за снабдевање водом локалног становништва и контрола забране слободног испуштања отпадних и загађујућих вода у водотокове.

8.3. Уређење подручја

Уређење у функцији туризма, спорта, рекреације, образовања

Уређење у функцији туризма, спорта и рекреације, образовања подразумева активности као што су: израда и постављање надстрешница, клупа, столова, спортских реквизита, инфо табли, уређење приступних саобраћајница, прилагођавање локације лицима са посебним потребама и др.

Уређење издвојених локација, по својој специфичности, односно кампови, видиковци, геолошки пунктови, локације за посматрање птица, дивљачи и сл, тресетишта, станишта ретких и угрожених врста, археолошка налазишта, споменичко наслеђе, традиционални занати, склоништа од невремена, излетишта, хранилишта и чеке.

Уређење стаза (планинарских, пешачких, рекреативних или поучних), поред горе наведених активности подразумева и обележавање истих и постављање путоказа.

Уређење у функцији безбедности људи и имовине, подразумева уређење приступних саобраћајница и уређење објеката за противпожарну заштиту (водозхвати, осматрачнице и противпожарне пруге).

Уређење у функцији ефикасног управљања и заштите подручја, подразумева постављање улазних станица у заштићено подручје, постављање инфо пунктова, утврђивање локација за боравак посетилаца и од значаја за локалну заједницу, њихово дефинисање путем планова детаљне регулације и даље уређивање.

9. ПРОСТОРНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ПЛАНСКИХ НАМЕНА КОРИШЋЕЊА ЗЕМЉИШТА

Према Просторном плану Републике Србије, планина Ртањ се третира као природни екосистем, односно подручје са значајним природним вредностима и предвиђен је за заштиту. Као примарни циљ се поставља очување природе подручја од негативних утицаја и промена. Ртањ, као заштићено подручје, треба да буде простор који ће пружати адекватно уточиште и заштиту животињским врстама и место где опстаје специфична флора и вегетација. Лепота и атрактивност планине Ртањ представља један од императива у заштити и развоју овог подручја. Све активности које се буду одвијале на заштићеном простору морају бити изведене на начин и у размерама које не доводе у питање очување примарних вредности и аутентичност заштићеног подручја.

На подручју Специјалног резервата природе „Ртањ”, установљен је тростепени режим заштите.

Режимом I степена заштите обухваћен је шири простор раније заштићеног природног добра Резервата „Ртањ“. Највиши регион планине, испод самих врхова, обрастао је буково-јеловом шумом *Abieto-Fagetum calcicolum*. Ова специфична заједница описана је под називом *Abeto - Fagetum serbicum calcicolum*, а њене најбоље састојине срећу се на неприступачним планинским странама Пресла, Кусака и Шиљка. Заједница се одликује веома богатим саставом дендрофлоре, где се, поред јеле (*Abies alba*), сусрећу и многе друге врсте дрвећа, као што су: *Fagus moesiaca*, *Sorbus aria*, *Sorbus aucuparia*, *Sorbus austriaca*. Приземни спратови богато обрастају простор између кречњачких блокова у шуми, где се најчешће срећу: *Rosa pimpinellifolia*, *Lonicera nigra*, *Daphne mezereum*, *Doronicum columnae*, *Prenanthes purpurea*, *Polygonatum verticillatum* и друге врсте.

Северне и делимично североисточне падине, обрасле поменутом шумском заједницом, представљају једино подручје планине Ртањ које већ готово пола века има статус заштићеног природног добра.

На простору под режимом I степена заштите гнезде се бројне врсте птица које се, према Бернској и Бонској конвенцији, налазе на листи строго заштићених врста и врста које имају статус угрожених врста, као што су: сиви соко, лештарка, јаребица камењарка, црна жуна, балканска ушата шева и друге. Према националном законодавству, ове врсте су строго заштићене врсте.

Режимом II степена заштите обухваћена су два локалитета:

- ✓ **Кусак-Ледничка страна.** На кречњачкој подлози, која гради благо нагнуте падине са претежно источним експозицијама, најраспрострањенија је пашњачка фитоценоза, *Galieta-Festucetum valesiaca*. Заједница заузима готово све пропланке и чистине у шумском појасу планине, почев од грабићевих шума, па до појаса букових шума са мечјом леском. Најчешће се среће у дијапазону од 800 до 1000 m надморске виисне. У висинском распореду, на поменуто фитоценозу се надовезује заједница ковиља, *Stipetum tirsae*.

У физиогномском смислу, веома је интересантна и једна од најдекоративнијих пашњачких фитоценоза на планини. Заузима заравњене или благо нагнуте (до 5о) јужне падине, на надморским висинама од 900 до 1000 m. Едификаторску врсту у овој асоцијацији представља ковиље - *Stipa tirsia*, а сама заједница је по флористичком саставу прилично хомогена.

- ✓ **Гола планина-Костадиновица.** Простор између Рујишког камена и Костадиновице представља станиште изузетно интересантне фитоценозе *Festucion valesiacaе*, којој припада јединствена заједница *Nepeto-Festucetum valesiacaе*. Поред власуље (*Festuca valesiaca*), едификаторску врсту ове заједнице представља стеноендемична ртањска метвица (*Nepeta rtanjensis*). Највеће површине под овом асоцијацијом до данас су констатоване на узвишењу Грета (изнад села Шарбановац), на локалитету Костадиновица и на заравни Големи дел, изнад села Мужинац. Станишта на којима се развија ова ендемична асоцијација су најчешће нагнуте, кршевите кречњачке падине, са мањим сипарима, вртачама и шкрапама. Заједница се развија у висинском дијапазону 650 - 850 m надморске висине, у појасу климатогене шуме *Quercetum frainetto-cerris*, на западно до северозападно експонираним падинама. У заједници се, као карактеристичне, појављују и следеће врсте и подврсте: *Minuartia verna* subsp. *coillina*, *Euphorbia cyparissias*, *Crataegus monogyna*, *Bromus squarrosus*, *Carthamus lanatus*, *Verbascum phlomoides*, *Ptilostemon afer*, *Teucrium montanum* итд. Површине на којима се развија фитоценоза *Nepeto-Festucetum valesiacaе*, као и сама врста *Nepeta rtanjensis* (врста чије је ово једино познато станиште), заслужују посебну пажњу у оквиру заштићеног природног добра. На овом простору је сконцентрисан највећи број спелеолошких објеката, са врло специфичном пећинском фауном.

Површина СРП „Ртањ“ по режимима заштите

Ред. број	Режим заштите	Површина у ha	%
1.	I степена	303,76	6,08
2.	II степена	1.780,35	35,62
3.	III степена	2.913,06	58,60
Свега		4.997,17	100,00

Режим заштите I степена – строга заштита, спроводи се на заштићеном подручју или његовом делу са изворним или мало измењеним екосистемима изузетног научног и практичног значаја, којом се омогућавају процеси природне сукцесије и очување станишта и животних заједница у условима дивљине.

У режиму заштите I степена забрањују се:

- 1) сви радови и активности, осим научних истраживања и строго контролисаних активности усмерених ка очувању и унапређивању постојећег стања екосистема;
- 2) коришћење природних ресурса;
- 3) изградња објеката.

У режиму заштите I степена радови и активности ограничавају се на:

- 1) научна истраживања и праћења природних процеса;

- 2) контролисану (бројно, временски и просторно) посету искључиво ради стручне едукације;
- 3) обележавање граница;
- 4) спровођење заштитних, санационих и других неопходних мера у случају пожара, елементарних непогода и удеса, појава биљних и животињских болести и пренамножавања штеточина, уз сагласност надлежног министарства за послове заштите природе.

У режиму заштите II степена забрањују се:

- 1) измена морфологије терена, односно извођење радова који би могли да униште или наруше геоморфолошке и хидролошке карактеристике подручја,
- 2) чиста сеча шума која није планирана као редован вид обнављања шума, осим у случајевима дефинисаним законом;
- 3) каптирање извора, осим за снабдевање водом локалног становништва водом за пиће;
- 4) слободно испуштање отпадних и загађујућих вода у водотокове;
- 5) изградња септичких јама пропусног типа и свако испуштање отпадних и осочних вода у водотоке и земљиште;
- 6) постављање (укуцавање) табли и других обавештења на стаблима;
- 7) уништавање и сакупљање строго заштићених и заштићених биљних и животињских врста;
- 8) уништавање гнезда птица.

У режиму заштите II степена радови и активности ограничавају се на:

- 1) активности на извођењу хитних и неопходних санационих шумских радова након акцидентне ситуације приликом ветролома, ветроизвала, пожара, каламитета инсеката и слично, уз услове Завода за заштиту природе Србије;
- 2) газдовање шумама и шумским земљиштем у складу са плановима и основама газдовања шумама, а којима се обезбеђује одржавање постојећих шумских екосистема и побољшање њиховог састава, структуре и здравственог стања, очување разноврсности и изворности дрвећа, жбуња и осталих биљних и животињских врста у шумским састојинама;
- 3) примену одговарајућих биолошких мера против фитопатолошких и ентомолошких обољења шума;
- 4) паљење ватре, на местима одређеним за ту намену;
- 5) активности везане за унапређење популације ретких и угрожених биљних и животињских врста;
- 6) контролисано сакупљање лековитог биља;
- 7) контролисану посету у образовне, рекреативне и општекултурне сврхе;
- 8) спровођење активности у оквиру научноистраживачких радова и праћење природних процеса;
- 9) спровођење одговарајућих мера противпожарне и противерозине заштите;
- 10) изградњу стамбених, економских објеката и објеката пољопривредних газдинстава у рејону постојећих насеља;
- 11) ловство на санитарни лов дивљачи, заштиту и унапређивање популације дивљачи у ловишту и мере на унапређивању станишта дивљачи, у складу са планским актима из области ловства.

У режиму заштите III степена, осим забране радова и активности које су као такве утврђене чланом 35. Закона о заштити природе, забрањују се и:

- 1) изградња хидротехничких објеката (брана-акумулација), као и изградња хидроелектрана на водотоцима или њиховим деловима на читавом заштићеном подручју;
- 2) извођење активности које могу довести до оштећења или деградације објеката геонаслеђа;
- 3) узимање фосилних материјала са геолошких профила;
- 4) узнемиравање фауне и сакупљање јаја;
- 5) неконтролисано порибљавање врмџанског језера;
- 6) уништавање и сакупљање строго заштићених и заштићених биљних и животињских врста;
- 7) уношење инвазивних и алохтоних врста.

У режиму заштите III степена радови и активности ограничавају се на отварање нових мајдана техничког камена унутар заштићеног подручја, само ако се материјал таквих или сличних карактеристика не може наћи на подручју изван граница заштићеног подручја, или је исти привременог карактера просторно и временски строго ограничен, а користи се за побољшање услова живота локалне заједнице (изградња и одржавање локалних саобраћајница, шумских путева и сл.).

Напомена: сагласно члану 11. Уредбе о проглашењу Специјалног резервата природе „Ртањ“ („Службени гласник РС“, број 18/15.03.2019), обавеза управљача је да у року од 12 месеци од дана ступања на снагу уредбе изврши обележавање СРП „Ртањ“, његове спољне границе и границе површина, односно локалитета са режимом заштите I, II и III степена заштите. С обзиром да постоји неусаглашености површина и описа граница заштићеног подручја у акту о проглашењу у односу на Студију заштите, односно опис граница који је дат у прилогу Уредбе, управљач ће са Заводом за заштиту природе извршити усаглашавање и предложити Министарству заштите животне средине да се изврше корекције у Уредби о проглашењу СРП „Ртањ“.

10. АКТИВНОСТИ НА ПРОМОЦИЈИ ВРЕДНОСТИ

Управљач планира следеће активности на промоцији природних и створених вредности СРП „Ртањ“:

- ✓ израду нове WEB презентација СРП „Ртањ“;
- ✓ израду публикација, које ће бити доступне локалној самоуправи, корисницима и посетиоцима СРП „Ртањ“;
- ✓ израду тематских флајера и лифлета и мапа за оријентацију, који ће бити доступни великом броју корисника и посетиоца СРП „Ртањ“;
- ✓ организовање и учешће у различитим акцијама поводом обележавања Дана заштите природе, Светског дана вода, Светског дана шума, Светског дана заштите биодиверзитета, Светског дана заштите животне средине, Европске недеље шума, Светског дана туризма, Светског дана планина и др.;
- ✓ учешће у традиционалним локалним манифестацијама, које се одржавају на подручју Ртња, као што су „Дани лекобиља на Ртњу“ и слично;
- ✓ одржавање састанка у општини Бољевац и Сокобања, након добијања сагласности на План управљања СРП „Ртањ“ за период 2020-2029. године, са циљем представљања планираних активности од стране управљача;
- ✓ обезбеђење учешћа јавности у доношењу планских докумената везаних за заштиту и одрживи развој СРП „Ртањ“;
- ✓ обезбеђење доступности аката које доноси управљач, као што су Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби СРП „Ртањ“, Одлука о накнадама за коришћење СРП „Ртањ“ и др;
- ✓ организовање презентације о значају СРП „Ртањ“ за ученике основних и средњих школа;
- ✓ организовање трибина и округлих столова, посвећених одређеним проблемима везаним за заштиту, уређење, коришћење и одрживи развој Ртња;
- ✓ снимање и приказивање пропагандних филмова о вредностима СРП „Ртањ“ у сарадњи са локалним становништвом, локалном самоуправом и локалним, регионалним и националним ТВ медијима и др;
- ✓ промоцију вредности, кроз учешће у пројектима са организацијама цивилног друштва;
- ✓ израду навигационих апликација за обилазак и кретање у заштићеном подручју;
- ✓ презентацију производа и услуга са подручја СРП „Ртањ“.

11. СТУДИЈСКА (ИСТРАЖИВАЧКА), ПРОГРАМСКА, ПЛАНСКА И ПРОЈЕКТНА ДОКУМЕНТАЦИЈА ПОТРЕБНА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ЦИЉЕВА И АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ, ОЧУВАЊУ, УНАПРЕЂЕЊУ И ОДРЖИВОМ РАЗВОЈУ

Студијска, програмска, планска и пројектна документација потребна за спровођење циљева и активности на:

- **заштити посебних природних вредности:**

- ✓ Програма заштите природних вредности СРП „Ртањ“;
- ✓ Програм заштите строго заштићених и заштићених биљних и животињских врста;
- ✓ Програм коришћења и унапређења природних пашњака и ливада;
- ✓ Програм подршке органској производњи;

- **заштити споменичког наслеђа:**

- ✓ Програма истраживања споменика културе и наслеђа (инвентаризација и картирање културне баштине и то: археолошких налазишта, цркви, објеката народног градитељства, записа, црквених објеката, локације од посебног значаја за локално становништво и др.), односно ревитализације културне баштине на простору СРП „Ртањ“, у сарадњи са надлежним институцијама;
- ✓ Студија заштите и ревитализације културног наслеђа,

- **заштити и коришћењу обновљивих природних ресурса:**

- ✓ Програм газдовања шумама сопственика на подручју СРП „Ртањ“;
- ✓ Основе и програми газдовања шумама;
- ✓ Ловне основе за ловиште „Ртањ“;

- **уређењу СРП „Ртањ“, у складу са донетим Просторним планом општина Бољевац и Сокобања и годишњим програмима управљања СРП „Ртањ“;**

- **презентацији СРП „Ртањ“ и сарадњи са локалним становништвом и другим корисницима:** тематских програма са пратећим материјалом (локације за посматрање птица, геонаслеђе, тресетишта, културна баштина, дендролошки значајне локације са реликтним састојинама) и пратећег материјала (карте са кратким информацијама), програма и пројеката презентације и популаризације заштићеног подручја.

12. САРАДЊА СА ЛОКАЛНИМ СТАНОВНИШТВОМ И ДРУГИМ ВЛАСНИЦИМА И КОРИСНИЦИМА НЕПОКРЕТНОСТИ

Јавно предузеће „Србијашуме“, од момента проглашења подручја Ртња за национално заштићено природно добро, као управљач настојало је да оствари сарадњу са локалним становништвом, локалном самоуправом и другим корисницима подручја СРП „Ртањ“ и то ће бити приоритет и у наредном планском периоду.

Када се говори о Ртњу као заштићеном подручју веома је значајно да локална заједница препозна природне вредности подручја на коме живи, да схвати значај заштите природе, да прихвати концепт заштите и одрживог развоја заштићеног подручја, који је општеприхваћен и у другим Европским земљама, а то је предност живљења и рада у заштићеном природном добру.

Схватајући значај добре комуникације и сарадње са локалним становништвом и другим власницима и корисницима непокретности, на подручју СРП „Ртањ“, ЈП „Србијашуме“ у оквиру Плана управљања дефинисало је низ активности, које треба да допринесу остварењу зацртаног циља у предстојећем периоду.

Подручје СРП „Ртањ“ карактерише изразита депопулација, као и недовољна развијеност, тако да је пред управљачем изразито тежак задатак остварења сарадње и едукације старије популације становништва и паралелено са тим, активности на повратку становништва на подручје Ртња.

На Ртњу, поред локалног становништва које ту живи и власник је пољопривредног земљишта и шума, постоје и други корисници и власници непокретности (ЈП „Србијашуме“ је у двострукој улози, с једне стране је корисник шума и шумског земљишта, а са друге стране поверено му је и управљање СРП „Ртањ“; ЈП „Електропривреда Србије“; ЈВП „Србијаводе“ и др.) са којима управљач планира остварење и развијање сарадње у области заштите и развоја СРП „Ртањ“.

Годишњим програмима управљања СРП „Ртањ“, између осталог, планираће се и конкретни облици сарадње са локалним становништвом, корисницима и власницима непокретности на Ртњу, као што је финансијска и логистичка подршка у активностима која доприносе унапређењу заштићеног подручја, попут: обнове објеката народног градитељства; покретања сеоског туризма; органске производња хране; производње локалних традиционалних производа и старих врста и сорти; организације традиционалних манифестација; организације акција чишћења илегалних депонија, водотокова; покретања старих заната; одржавања локалних путева и др.

13. АКТИВНОСТИ И МЕРЕ НА СПРОВОЂЕЊУ ПЛАНА СА ДИНАМИКОМ И СУБЈЕКТИМА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПЛАНА УПРАВЉАЊА И НАЧИН ОЦЕНЕ УСПЕШНОСТИ ЊЕГОВЕ ПРИМЕНЕ

Јавно предузеће „Србијашуме“ Београд конципирало је План управљања СРП „Ртањ“ за период 2020 - 2029. године, према захтевима и задацима које треба да оствари сагласно Акту о проглашењу заштићеног подручја.

План управљања СРП „Ртањ“ за период 2020 - 2029. године остварује се кроз годишње програме управљања, којима се детаљно и прецизно дефинишу задаци, радови и активности, материјално-финансијски и организациони услови њиховог извршења.

Планирани задаци могу се груписати у 4 групе и то:

- 1. Трајни задаци:** чување, обезбеђење унутрашњег реда у СРП „Ртањ“, обележавање, одржавање и уређење СРП „Ртањ“, мониторинг природних вредности, научноистраживачки и образовни рад, промоција и презентација темелних вредности заштићеног подручја.
- 2. Хитни задаци:** израда детаљних урбанистичких планова, планских докумената, израда основа и програма газдовања шумама, усаглашавање графичких прилога основа и програма са катастарским планом и реалним стањем на терену за државне шуме и шума сопственика (приватне шуме), у циљу лакше просторне идентификације (на плану и терену) различитих појава и активности, опремање и едукација чуварске службе; успостављање еколошке мреже; мониторинг и др.
- 3. Приоритетни задаци:** идентификација граница на терену; почетак рада на заснивању базе података; уређење локалитета за посетиоце СРП „Ртањ“; успостављање сарадње са локалним становништвом, локалном самоуправом, планинарским друштвима и другим корисницима заштићеног подручја; спровођење образовно-промотивних активности, организовање предавања за различите интересне и узрастне групе, затим кроз сарадњу са туристичким организацијама, промовисање путем медија уз истицање постигнутих резултата у заштити и истраживању природних вредности Ртања, али и на проблемима који прате заштиту, затим учествовање на сајмовима, стручним скуповима и др.
- 4. Одложени задаци:** су задаци који ће се извршавати у дужем временском периоду, у области развоја туризма, органске пољопривреде и др.

План управљања СРП „Ртањ“ конципиран је по годинама и планираним видовима радова који се могу груписати у:

1. Израда планских докумената и аката која обухвата израду:

- ✓ Плана управљања СРП „Ртањ“ (субјект: управљач; динамика: 2020. година и у 2029. години за наредни десетогодишњи период);

- ✓ Годишњи програм управљања СРП „Ртањ“ (*субјект*: управљач; *динамика*: сваке године се ради и то до 15. новембра текуће за наредну годину, уз обавезу доставе Министарству заштите животне средине на давање сагласности);
- ✓ Извештај о остваривању годишњег програма управљања СРП „Ртањ“ (*субјект*: управљач; *динамика*: сваке године се ради и то до 15. децембра текуће за наредну годину, уз обавезу доставе Министарству заштите животне средине);
- ✓ Правилника о унутрашњем реду и чуварској служби (*субјект*: управљач; *динамика*: 2020. године, уз обавезу доставе Министарству заштите животне средине на давање сагласности);
- ✓ Шумских, ловних основа и других основа и планова газдовања природним ресурсима (*субјект*: управљач и други корисници природних вредности за чије је коришћење неопходна израда планских аката; *динамика*: 2020-2029. године).

2. Обележавање СРП „Ртањ“ што обухвата:

- ✓ Обележавање спољне границе СРП „Ртањ“, границе режима заштите првог и другог степена, односно њихово обнављање, постављање и обнављање ознака-табли и информативних табли и улазних капија и станица (*субјект*: управљач уз помоћ, у суфинансирању Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја и сопствених средстава обављања делатности и других институција што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; *динамика*: 2020 – 2029. година).

3. Чување СРП „Ртањ“ што обухвата:

- ✓ Унапређе рада и опремања чуварске службе, сагласно Правилнику о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја (*субјект*: управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја и сопствених средстава обављања делатности и других институција што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; *динамика*: 2020 – 2029. година).

4. Уређење СРП „Ртањ“ што обухвата:

- ✓ Постављање и обнављање путоказа, столова са надстрешницима, израду и постављање корпи за отпатке, израду и постављање ложишта за пикник, уређење и обележавање пешачких и бициклических стаза; кошење траве на местима где су излетишта, видиковци и др, уклањање комуналног отпада, мере гајења и заштите шума, уређење појединих локација за приступ особа са посебним потребама, успостављање осматрачница за птице и дивљач (*субјект*: управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја и сопствених средстава обављања делатности и других институција што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; *динамика*: 2020 – 2029. година).

5. Популаризација и презентација СРП „Ртањ“ што обухвата:

- ✓ Штапање флајера, лифлета, публикација и сл.; израду WEB презентације, израду информативних пунктова, израду навигационих апликација за обилазак

Ртња, планинарење и др. (*субјект*: управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја и сопствених средстава обављања делатности и других институција што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; динамика: 2020 – 2029. година).

6. Пројекти и програми заштите, коришћења, презентације и одрживог развоја СРП „Ртањ“ што обухвата израду програма и пројеката из области:

- заштите и унапређења споменичког наслеђа;
- заштите и унапређења геонаслеђа;
- управљања културном баштином;
- унапређења и развоја пољопривреде;
- унапређења и развоја сточарства и одржање генетског ресурса старопланинских оваца;
- туристичке валоризације;
- управљања водама;
- управљања отпадом;
- заштите традиционалних делатности;
- мониторинга биљних и животињских врста;
- стратешких процена утицаја на животну средину;
- процена утицаја на животну средину и др, (*субјект*: управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја и сопствених средстава обављања делатности и других институција, што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; динамика: 2020 – 2029. година).

14. ФИНАНСИЈСКА СРЕДСТВА И МАТЕРИЈАЛНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ИЗВРШЕЊЕ ПОВЕРЕНИХ ПОСЛОВА УПРАВЉАЊА

Сагласно планираним активностима и задацима, које треба да изврши Управљач СРП „Ртањ“, у оквиру Плана управљања СРП „Ртањ“ за период 2020 - 2029. година, процењено је да су неопходна финансијска средства у износу од:

Период 2020-2029	Учешће (динара)			Свега (динара)
	ЈП „Србијашуме“	Буџета РС	Донације Накнаде	
	13.887.626	29.511.204	5.500.000	48.898.830
%	28,4	60,3	11,4	100,0

С обзиром да се План управљања СРП „Ртањ“ ради за период од 10 година, као и да је тешко у овом тренутку предвидети трошкове у десетој години примене Плана управљања, за сваку годину дате су пројекције видова радова које треба урадити сходно планираним циљевима, уз процену потребних финансијских средстава, полазећи од садашњих јединичних трошкова.

Финансирање заштићеног подручја, према члану 69. Закону о заштити природе, обезбеђује се из: средстава буџета Републике Србије, односно јединице локалне самоуправе; средстава Зеленог фонда Републике Србије; накнада за коришћење заштићеног подручја; прихода остварених од обављања делатности; средстава обезбеђених за реализацију програма, планова и пројеката у области заштите природе; донација, поклона и помоћи; других извора у складу са законом. Део буџетских средстава обезбеђује се из субвенција за заштићена природна добра од националног интереса које се сваке године утврђују Законом о буџету Републике Србије и додељују управљачима заштићених подручја од националног интереса на основу посебне уредбе Владе. Субвенције се додељују управљачима на основу програма управљања заштићеног подручја за сваку календарску годину на који министарство даје сагласност у складу са законом. Средства субвенција за 2021. и 2022. годину биће опредељена у оквиру лимита на разделу министарства надлежног за послове заштите животне средине.

Право на коришћење ових средстава имају сви управљачи заштићених подручја од националног интереса, односно национални паркови и заштићена подручја проглашена уредбом Владе. Управљачи подnose захтев за доделу субвенција Министарству надлежном за послове животне средине и са тим Министарством закључују уговор о висини и начину коришћења односно намени тих средстава.

Политика расподеле средстава субвенција, у оквиру укупних средстава утврђених Законом о буџету, подразумева да Управљач заштићеног подручја у једној години може добити већа средства а у другој мања, у зависности од значаја и приоритета субвенционисаних радова и активности, тако да та средства не морају имати континуирани раст у десетогодишњем периоду. То значи да се лимити утврђени фискалном стратегијом на разделу министарства надлежног за послове животне средине, у оквиру кога су и средства субвенција, не морају нужно односити на појединачне кориснике субвенција, већ та средства појединим управљачима у некој години могу бити значајно умањена а другим повећана, уколико се ради о завршетку започетих или започињању нових пројеката који су од општег интереса.

План управљања СРП „Ртањ“ спроводи се Годишњим програмом који садржи:

- ✓ послове и задатке који се непосредно спроводе у текућој години,
- ✓ динамику извршења програмираних радова, послова и задатака и
- ✓ неопходна финансијска средства за реализацију Годишњег програма управљања.

На Годишњи програм управљања СРП „Ртањ“ сагласност даје Министарство надлежно за послове заштите животне средине.

Поред обезбеђења финансијских средства за реализацију Плана управљања неопходно је да:

- ✓ Управљач унапређује рад чуварске службе, сагласно Правилнику о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја, Уредби о проглашењу СРП „Ртањ“ и Правилнику о унутрашњем реду и чуварској служби СРП „Ртањ“.
- ✓ Управљач донесе управљачка документа (План управљања, Програм управљања, Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби, Одлуку о накнадама за коришћење СРП „Ртањ“ и др.) и на иста добије сагласност надлежних министарстава.
- ✓ Управљач и други корисници СРП „Ртањ“ ускладе своје планове, програме и основе са Уредбом о проглашењу СРП „Ртањ“.
- ✓ Управљач оствари сарадњу са свим корисницима СРП „Ртањ“, локалном самоуправом, локалним становништвом, невладиним организацијама и другим институцијама у области заштите, унапређења, промовисања и одрживог развоја СРП „Ртањ“.
- ✓ Управљач оствари сарадњу и има помоћ у спровођењу прописаних режима заштите на подручју СРП „Ртањ“ од стране надлежне републичке инспекције за заштиту животне средине, грађевинарство, шумарство и др.
- ✓ Програме и пројекте из области заштите, унапређења, промовисања и одрживог развоја СРП „Ртањ“, заједнички раде управљач и Завод за заштиту природе Србије, Министарство заштите животне средине, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Министарство културе, Шумарски и Биолошки факултет и друге научне и истраживачке институције, као и локална самоуправа и организације цивилног друштва.

План сачинили:

Гордана Јанчић, дипл.инж.шум.
Дејан Милетић дипл.инж.шум.
Силвана Николић, дипл.инж.шум.
Бојан Митић, дипл.инж.шум.
Светлана Баковић, дипл.инж.пољ.

Извршни директор
Сектора за шумарство и заштиту
животне средине
др Предраг Алексић, дипл.инж.шум.